

ORMOS BÁLINT

castrumbalwanus@gmail.com

PhD-hallgató (SZTE BTK)

„Ezt a Gyönyör tervezte veled...”

A római villa művelődéstörténeti jelentősége Publius Papinius Statius költészetében

„Pleasure herself, her gentle hand, designed it with you,...”

The Culture-Historical Importance of the Roman Villa
in Publius Papinius Statius’s Poetry

ABSTRACT

This study is about the poetry of Publius Papinius Statius at the end of the first century AD. Statius’s poetry was closely linked to the Flavian-dynasty and also to the emperor Domitianus. In this study I am going to examine Statius’s collection of occasional poems, named *Silvae* (*Forest*). From this collection I choose one particular piece of work: a poem about the luxurious *villa* of Manilius Vopiscus at Tibur (today Tivoli, 30 km far from Rome, at Lazio). Now I am going to write about the possible functions of this collection as a communication form for the contemporary elite. As a social group this elite was based upon different elements, for example traditionally old noble families (like senators or knights), wealthy and talented men from another regions of the ancient Italy or from the romanized provinces of the Empire and the liberated slaves. The collected verses with the establishment of the cliental poetry offered a way for the elite to represent its wealth, taste of art, education and prestige in the roman society. The *villa* as a poetic motive and a real estate was able to express its owners’ material abundance and also their philosophical and literary interest. Statius’s *villa-poem* created not only a tolerated (against Horatius’s poetry) but a celebrated literary image of a lavish *villa*, like Pliny the Younger about his *villas* in Latium and Etruria in his letters.

KEYWORDS

social group, prestige, *villa*, poetic motive, philosophy

DOI 10.14232/belv.2018.2.1 <https://doi.org/10.14232/belv.2018.2.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Ormos Bálint (2018): „Ezt a Gyönyör tervezte veled...” A római villa művelődéstörténeti jelentősége Publius Papinius Statius költészetében. *Belvedere Meridionale* 30. évf. 2. sz. 5–30. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

1. BEVEZETÉS

Publius Papinius Statius (Kr. u. 45–96) verseit olvasva néhány kérdés akaratlanul is felmerülhet a mindenkor olvasóban. Mitől érezhetünk valóságosnak egy irodalmi művet? A szerző hogyan képes hatni a nyelvi eszközök és az eszmei mondanivaló segítségével az érzékelésünkre és a gondolkodásunkra? Az ókorból fennmaradt irodalmi alkotások nem csupán nyelvi megformáltságuk, a beléjük helyezett filozófiai üzenet miatt, hanem a művelődés- és társadalomtörténeti háttér okán is figyelemre méltóak. A műértő, egyben élvezettel teli intellektuális tevékenység a múltban inkább a felsőbb, vagyos és képzett társadalmi rétegekre volt jellemző elfoglaltság. Ifjabb Plinius levelezése – példának okáért – az utóbbi tevékenység egyik írásos reprezentánsa. Ifjabb Plinius műgonddal fogalmazta leveleit, így a bennük megörökített emberek és tárgyak egyben irodalmi műalkotások: portrék és érzékletes leírások. Egy ilyen leírás (*ekphrasis*) Plinius *villájának*¹ jellemzése is, amellyel eleven képet festett egy intellektuális és vagyoni szempontból elit-csoportba tartozó személy otthonáról.

A *villával* kapcsolatos leírás a költészet berkeiben szintén megszületett. A vers pedig alkalmas arra, hogy metaforikus módon értelmezze a modellül szolgáló valóságot, annak szereplőit és kellékeit. S itt újabb kérdések merülnek fel: a nyelvi megformálás és a szövegkörnyezet együttesen milyen újabb tereket tárnak fel az értelmezői olvasás előtt? S mennyire voltak a fantázia termékei az irodalomban megörökített tájak és *villák*? A római költészetben² ugyanis megfigyelhető a valóság megragadására való törekvés, egyfajta *mimésis*.³ A versbe foglalt táj és a *villa* emiatt több ponton kapcsolódtak a valósághoz, viszont a verssorokban megfogalmazott

¹ Plin. *Ep.* 2.17.

² A Statiusszal kortárs Martialis (Mart. 10.4.10.) „*emberszagú*” verseket kívánt alkotni lásd Adamik 2009. 25–26.

³ A *mimésis* fogalma (Arist. *Poet.* 1–4.; 9.; 22.; 25.) olyan cselekedetet jelentett, amelynek során valami hasonlót vált valamihez. Idővel valaminek a minél „*élethűbb*” visszaadása lett a *mimésis* funkciója lásd BENCZE 2017. 70.; SZEKERES 2012. 11–12. Cicerónál szintén előfordulnak utalások a valósághű ábrázolásra lásd Cic. *De or.* 2.94., 3.204.; Cic. *De rep.* 4.11.; Cic. *Rosc. Am.* 47.

eszméknek rendelődtek alá. Így egy alternatív vidék, ezen belül pedig egy alternatív *villa* képe⁴ jött létre a művekben. A következő oldalakon a római kori, Itáliában fellelhető *villával*, illetve irodalmi reprezentációjával kívánok foglalkozni a Kr. u. 1. századi Statius: *Erdők (Silvae)* című versgyűjteményében. A költő által, a *Silvae* 1. könyvének 3. versében jellemzett *villát* és a hozzá társított tájképet pedig a valóság és fikció egymást fedő halmazaiiban kívánom megragadni.

2. TÁRSADALMI HÁTTÉR

Rühl⁵ és Alföldy⁶ alapján a Kr. e. 1. század végén egy nyilvánvaló szerkezeti változás köszönött be a kései köztárságban, azon belül is a római társadalomban. Ez a változás azonban már a Kr. e. 2. században kezdetét vette Rómának a Mediterráneumba történő expanziójával. A (városi) római előkelők a hivatali ranglétrára (*cursus honorum*) és az ősök szokásainak (*mos maiorum*) látszólagos hűségére koncentráltak. Ezek segítségével kívántak az elit tagjai alkalmazkodni és megkülönböztetni magukat. Utóbbi tényezőket viszont mindinkább a megszerzendő presztízs anyagi, politikai és kulturális szempontjai töltötték ki. A római elit mint csoport pedig átjárhatóvá vált. A Rómán kívüli helyi előkelők és a felszabadított, egykori rabszolgák ugyanis megtapasztalták a hatalomban és státuszban rejlő előnyt azáltal, hogy társadalmi kapcsolatokra és anyagi jólétre tettek szert. A későbbiekben mindez együtt járt a szabadidő (*otium*) elitista szemléletű kialakításával, amely utat nyitott a nyilvános én-formáláshoz (*self-fashioning*). A leggyakoribb és legjelentősebb változás bizonyosan az önmegmutatás (*self-display*) új módja volt, amely az anyagi jóléten alapult. Az elit (a régi és az új) társadalmi rétege mellett a növekvő „*intellektuális lét*” is figyelmet érdemel. Ez nem csupán a város közeli *villák* irodalmi stilizálásában nyilvánult meg, amelyek a művelődés vidékeiként funkcionáltak. A magántermészetű irodalmi elfoglaltságokra szintén alkalmazták ezt az elvet, így a *villák* és az irodalom az *otium*, továbbá a személyes presztízs kifejezésére egyaránt szolgáltak. Ezek az irodalmi, illetve kommunikációs stratégiák első ízben Cicerónál (Kr. e. 106–43) váltak nyilvánvalóvá. Cicero szinte teljes mértékben kimerítette az irodalmi eszköztárat pozíciói és érdemei kifejezésére. Ugyanezek érvényesek az őt követő Ifjabb Plinius (Kr. u. 61–113) esetében is, aki főleg a levelet használta az *otium* (az intellektuális természetű szabadidős tevékenység) és a *negotium* (hivatalos jellegű elfoglaltság vagy munkavégzés) kifejezésére és az utóbbiakra történő reflektálás médiumaként. Ezek az irodalmi stratégiák, tehát a levélírás, a szónoki beszédek megfogalmazása, értekezések írása vagy a költészet művelése

⁴ A képzőművészeti és irodalmi ábrázolások egyaránt tekinthetőek a *mimésis* megnyilvánulásának, sőt: e kétféle ábrázolás szintézisének is elkönnyvelhető. Az irodalmi szemléletesség (*evidentia*) hatékonysága az emberi tapasztalaton nyugvó valószínűség reprodukálhatóságán, továbbmenve pedig az író fogalmazókézségén múlik. Az írói szemléletetés során folyamatosnak tekinthető a reflexió a modellre, amely maga a valóság. A szemléletesség összetevői azonban költőnként eltérőek és egyben egyediek. A szemléletesség céljára hasznosított költői kép viszont képes átlépni az anyagi és a szellemi határát és ebbéli tulajdonságában exemplum jelleget ölt. Figyelemreméltó a *Rhet. Her.* 4.39. szöveghelye, amely szerint a festészet néma *poiésis*, a *poiésis* pedig hangos festészet. Mindkettő *mimésist* végez, ezért a NAGYILLÉS által elemzett Lucanus (Kr. u. 39–65) – munkássága alapján – egyszerre tekinthető festőnek, költőnek és szónoknak lásd NAGYILLÉS 2012. 38–39., 40., 44., 58–59.

⁵ RÜHL 2015. 91–93.

⁶ ALFÖLDY 2002. 88–95.

különösen hatásosak voltak népszerűsítő eszközökként, mivel létezett egy olyan közönség, amely méltányolta ezeket. A legtöbb esetben ez a hallgatóság ugyanabba vagy a közvetlenül egymással szomszédos társadalmi csoportok egyikébe tartozott, így szolgáltatva egy közös terepet a kommunikációhoz. Olyan szöveggyűjtemények és szövegtípusok számára, mint amilyen Ifjabb Plinius levelezési anyaga,⁷ egyaránt alkalmasak voltak e stratégiák az intellektuális inkluzivitás és exkluzivitás prezentálására a feladó és a címzett között. Emiatt nem számított, hogy e szövegek fogadtatása akár egy csoporton belül, egy bizonyos körre korlátozódott. A szövegekben megnevezett személyek közötti összeköttetés ugyanis a szövegek összegyűjtött kiadása alapján már egy megfelelő „közösségi viszonyt” hozott létre. A szövegek e gyűjteménye nem csupán a római társadalomba engedett bepillantást a horizontális és vertikális társadalmi összeköttetés mentén. Ez a fajta *szöveg-corpus* arra is alkalmas volt, hogy megcímezze ezeket a személyeket az individuális szövegekben és így hangsúlyozza az egyén helyzetét egy koordinált hálózatban.

Erre jó példa a *Silvae* 1. könyvének bevezetője. Ebben az előszóban Statius az 1. könyvet Lucius Arruntius Stellának ajánlotta, aki Kr. u. 101-ben töltötte be a *consul suffectus* tiszteit, emellett Martialis pártfogója is volt. A költőt és a jó nevű pártfogót mintegy egyenrangúvá tette az a szerzői megjegyzés, amely szerint közösen hódoltak az emelkedett tanulmányoknak, azaz a költészetnek. A további megnevezett személyek közül Cordinus Rutilius Gallicus (kb. Kr. u. 28–92) lovagrendű személy volt, de pályafutása során betöltötte a *praetor*, *procursuli* rangú *legatus*, *praefectus urbis* és a *consuli* tiszteket. Claudius Etruscus⁸ egy *libertinus* és egy patriciusnő fia volt, akinek az apja több császár udvarában magas rangú gazdasági tisztséget töltött be. A címzeteknek ez a sora is kellően szemlélteti a római elitnek a Kr. u. 1. századra jellemző heterogenitását,⁹ illetve azt a kiszélesedett platformot, amely lehetőséget biztosított az elit-kultúra bemutatására. Statius ráadásul ténylegesen kiadásra szánta a *Silvae* verseit és számított az olvasók reflexiójára. A versek címzettjei származásuk, vagyonuk vagy hivatali tevékenységük okán nagy presztízzsel és valószínűleg jelentős kapcsolati tőkével is rendelkeztek. Mindez pedig magához vonzotta az egyéb elit körökbe tartozó olvasók táborát. Az előszó és a ténylegesen megcímezett versek a korabeli elit jól ismert képviselőiről szóltak, amelynek okán az elit-olvasók otthonosan mozoghattak a versek szöveg-kontextusában.

⁷ Ifjabb Plinius kortársakkal szembeni állásfoglalása levezethető a pozitív hangvételű „*portré-levelekből*” (pl. Plin. *Ep.* 1.14.; 7.25.; 7.31.). Ezekben a levelekben a szerző leírta az aktuális címzettnak a harmadik fél (politikai, életrajzi és kulturális) érdemeit, erőnyeit és jellegzetességeit, majd beajánlotta őt a címzettnak. Nyilvánvaló, hogy a kortársakról alkotott ítélet nem csupán bennfentes tudást igényelt, hanem társadalmi pozíciót is, amely legalább azonos, ha nem magasabb volt a feladó és a címzett részéről a harmadik féllel szemben. Az ismeretség és a társadalmi helyzet látszotak tehát garantálni – RÜHL felfogásában – a hitelesnek és elfogadhatónak tűnő kijelentést a harmadik féllel kapcsolatban a címzett számára lásd RÜHL 2015. 93.

⁸ Akinek a fürdőjét Mart. 6.42. is megörököltette.

⁹ Ez a fajta heterogenitás azonban már a Kr. e. 2. században képviseltette magát a kulturális és vagyoni elit csoportján belül. Gondoljunk csak a Scipio-kör tagjaira. Panaitiosz filozófus Rhodosról származott, a történetíró Polybios hadifogolyként került görög földről Rómába, a drámaíró Terentius Afer pedig feltehetőleg felszabadított rabszolga volt Karthágóból, a szatíra-költő Lucilius pedig lovagi ranggal rendelkezett és vidéki környezetből, a Campania és Latium határán elterülő Suessából érkezett a Scipio-körbe lásd ADAMIK 2009. 136–137., 155.; DROUGOU 2001. 41–42.; INWOOD 2000. 226. A Kr. e. 2–1. században élő Lucullus pedig egy ízben azt állította, hogy Tusculumban levő *villája* szomszédságában egy felszabadított rabszolganak és egy római lovagnak is voltak házai, amelyek fényűzésükben vetekedtek az ő ingatlanával lásd Cic. *Leg.* 3.30.

Rühl¹⁰ a római társadalomban bekövetkező kulturális változások szemléltetése érdekében Jurij Lotman: *A szemioszféráról*, Roland Posner: *Kultursemiotik*, illetve Andrew Wallace-Hadrill: *Rome's Cultural Revolution* című értekezéseit használta fel az elméleti keretek kialakításához. Ezek az elméleti elképzelések a kultúrát mint szemiotikai rendszerek hierarchiáját interpretálják, amely rendszerek bizonyos műalkotásokat hoznak létre, azaz anyagi termékeket a fogalom leg-tágabb értelmében, ideértve az irodalmi műveket is. A társadalom bizonyos tagjai bizonyos kódokon keresztül érnek el bizonyos anyagi termékeket. Minél központibb és jelentősebb egy műalkotás a társadalom (vagy egy része) számára, s minél inkább használatban van, annál rangosabb. Lotman kiemelte a szemioszféra fogalmát, amelyet koncentrikusan elrendezettnek kell elképzelni. Ez megmagyarázza, hogy a más kultúrából származó kódok – amelyek elsőre külsődlegeseknek tűnnek – miért adaptálódnak fokozatosan, amíg végül befogadást nyernek. A külső kódok beékelődéséből és szemiotikájából fakadó dinamika pedig tisztázza a változásokat a kulturális jelenségekben. Nem csupán a tárgyak és a szövegek szerepe ment át tehát változáson, hanem az emberek elit-csoportja is megváltozott, amely e jeleket és kódokat használta; úgy is mondhatjuk, hogy gyarapodtak. Az előkelők tábora ugyanis egyre inkább az eltérő származású, de jómódú és feltörekvő személyek soraiból egészült ki. Az olyan kódok, mint a *luxuria* (fényűzés) és *otium* így egyre gyakoribbakká és rangosabbakká váltak. Amint pedig egy adott kód központivá lesz – érvel Rühl – a társadalom egy kiszélesített rétege veszi használatba. E réteg számára pedig elismertté és egyben vonzóvá is válik. Minél gyakrabban használták a múltban ezt a kódot a kultúra felhasználói, annál mintaszerűbbé vált és annál inkább másolták. Így a korábban mellékesnek számító jegy „*fősodorbeli*” jelenséggé változott. A megkülönböztetett identitásra épülő társadalmi csoport emiatt alkalmasabbá vált arra, hogy adaptáljon és feldolgozzon külsődleges, görög eredetű szövegeket, műfajokat és stílusokat. A Kr. e. 1. század végén már nem volt elég luxus-javakat birtokolni és fitogtatni azért, hogy valaki kitűnhessen a tömegből. Ez a sokaság (pl.: gyorsan vagyonosodó *libertinusok*, feltörekvő *homo novusok*, s ezeken belül kereskedők [*mercatores*], üzletemberek [*negotiatores*]) már megengedhetett maga is drága étkezészetet, falképeket vagy ingyenc étkezéseket. S emiatt a kulturális elit kódja is átállt a műalkotásoknak, továbbá a *luxuria* és *otium* jelenségeinek az együttes reflexiójára és finomítására, amelyeket az irodalom kapcsolt egybe. Egy disztíngvált, elit-körökbe tartozó római (mint amilyen Ifjabb Plinius is volt), maga is számolt a *luxuria* és az *otium* értelmezésével és kommunikálhatóságával – vagy egy hivatásos író bízott meg¹¹ vele. Az egyén számára – az elit-csoporton belül használva ezt a kódot – a kód specifikus irányba történő fenntartása és kibővítése lett a kiemelkedésre és az exkluzivitásra szánt eszköz.

Ha az elit-kultúra ugyanakkor a réteggkultúra terminussal is jellemezhető, akkor azzal is számolni kell, hogy nem csupán a luxus-tárgyakat, hanem az irodalom termékeit is átveszik idővel az elit-kultúrán kívül eső társadalmi rétegek és saját igényeik szerint használják fel. Ebben az esetben az elit megkülönböztetett identitásának a kulcseleme többé már nem töltheti be maradéktalanul eredeti funkcióját. Egy dinamikus folyamatról lévén szó, az elitnek újból meg kell határoznia és ki kell dolgoznia, hogy mely kulturális javakból építheti fel az identitását. Méghozzá egészen addig, amíg az eliten kívül eső rétegek át nem emelik ezeket az elemeket,

¹⁰ RÜHL 2015. 95–96.

¹¹ Mart. 7.3. A költőnél e gyakorlat már a gúny és irónia tárgyát képezte.

újraindítván az identitás-képzést. Lotman¹² maga is felhívta a figyelmet arra, hogy miután egy új kulturális elem bekerül a központi struktúrába, az nem marad többé statikus. Ha pedig a kulturális jegy újonnan értelmezett műalkotásokat generál, ezeknek előbb variánsai, majd egymástól eltérő változatai jönnek létre. Ezek pedig a társadalom több rétegéhez is eljutnak, nem csupán az elithez. A kulturális javak átadásának¹³ és átvételének¹⁴ fogalmi ismeretei, illetve Tánczos¹⁵ megállapításai alapján kijelenthető e javak áramlása a társadalmi csoportok között. A kulturális javak így az újítás, a módosítás erejével hatnak, majd maguk után vonják az adaptációt és a selekciót is. Habár az átvételnek és az átadásnak egyaránt lehetnek társadalmi, gazdasági, tudati feltételei és esetleges korlátai. Minderre az egyik legjobb antik irodalmi példa a Nero (uralk.: Kr. u. 54–68) korában élő Petronius¹⁶ hőse, Trimalchio, a megtollasodott *libertinus*. Trimalchio hiányos irodalmi műveltsége és a könyvek iránti gyűjtőszenvédélye együttesen váltak a felszínes reprezentáció és a visszatetsző nagyzolás kellekeivé Petronius paródiájában.

Ahogy a régi előkelők¹⁷ érintkezésbe léptek az új típusú előkelőkkel, úgy utóbbi csoport származása, kapcsolati tőkéje és anyagi érdekeltsége révén az alatta levő rétegekkel érintkezett. Az előrehaladó urbanizáció, a birodalmi mértékű szervezetség és egységesítés révén az egyes kulturális javak egyre inkább elterjedtek,¹⁸ majd pedig a közművelődés elemeivé váltak. Ezeknek az ismereteknek a mélysége és minősége azonban különbözött az eltérő társadalmi háttérrel rendelkező csoportok és személyek között. A professzionalizmus így megszokottá és megfizethetővé, rosszabb esetben megunttá vagy silánnyá változott. A könyv, könyvkiadás vagy az irodalom kommerciális jellegére Martialis¹⁹ több epigrammájában némi önironiával fűszerezve hívta fel a figyelmet. Az aranykor költői: Catullus²⁰ és Horatius,²¹ vagy a Nero-korabeli Persius,²² s később a Flavius-kori Martialis,²³ majd utóbb Iuvenalis²⁴ és Ifjabb Plinius²⁵ egyaránt utaltak arra, hogy a szavatelők, nyilvános

¹² LOTMAN 2001. 186.

¹³ MNL 1977. 162–163.

¹⁴ MNL 1977. 170–171.

¹⁵ TÁNCZOS 2011.

¹⁶ Petr. *Sat.* 53–56.; 59. Trimalchióknak ugyan volt görög és latin könyvtára, azonban összekeverte az Iliász és az Odüsszeia elemeit más, görög mitológiai részletekkel. A lakomán elhangzó, irodalommal és filozófiával kapcsolatos elmélkedések egyrészt egy szintre kerültek a különféle, meghökkentő ételek mutatványával. Másrészt a rögtönözöttnek tűnő versekben a szerző rezonorként szólalt meg, azonban a kritikus és elgondolkodtató verssorok hatástalanok maradtak a lakoma közönségére, amíg az irodalmi mű felolvasása és elszavalása pedig kételyelvű (görög–latin) kakofóniába torkollott.

¹⁷ A Kr. e. 2. században olyan államférfiak és hadvezérek számára, mint amilyen Ifjabb Scipio Africanus (Kr. e. 185/4–129) vagy Gaius Laelius Sapiens (kb. Kr. e. 190–123 előtt) fontos volt, hogy kulturális-baráti kört hozzanak létre.

¹⁸ Vö. Hor. *Ep.* 1.20. és Mart. 6.60. [61.]; 7.88.; 9.84. Ezekben a versekben Horatius és Martialis arról tudósítottak, hogy a birodalom más tájaira is eljuthatott a költészetük.

¹⁹ Mart. 1.2.; 1.117.; 3.2.; 3.82.; 4.72.; 5.6.; 5.78.; 7.12.; 10.48.; 11.108.; 13.3.

²⁰ Catul. 14.; 22.; 50.

²¹ Hor. *Ep.* 1.19.; 2.3.366–390.; Hor. *Sat.* 2.6.60–79.

²² Pers. 1.1–62.

²³ Mart. 3.45.; 3.50.

²⁴ Juv. 11.60–76., 136–182.

²⁵ Plin. *Ep.* 1.13.; 3.1.; 3.18.; 6.15.; 9.36.

és magánjellegű felolvasások és az étkezések közbeni társalgás bizonyos mértékben fásasztó társadalmi kötelezettségekké merevedtek vagy tobzódó látvány- és hangelemekkel telítődtek. S az ilyen alkalmak időnként pont a fonákságuk révén váltak egy-egy irodalmi mű témájává. Utóbbi művekben helyet kapott a dilettantizmus, ízléstelenség, elfajzott erkölcsök, versengés, utánzás és a becsvágy kritikája is, illetve az alig leplezett büszkeség a saját szerzői vagy előadói sikerélmény felett. Mindazonáltal a megfelelő egzisztenciával rendelkező entellektüelek a későbbiekben is vágytak arra, hogy a tömegtől elkülönülve, saját ízlésvilágukat fenntartsák. A kapcsolati hálózat szintén fontos maradt. S a kommersztől történő elhatárolódás megfelelő módjaiként szolgálhattak a meghittség, bensőségesség, szelekció, intimitás, professzionalizmus és a józan keretek közt maradó fesztelenség a kifinomult, egyben kedélyes kultúrát magukénak vallók csoportján belül. A kulturális átvétel nyilvánvaló következményei tehát arra sarkallták az elitet, hogy a korábbi kulturális javak vagy kódok helyett újakat sajátítsanak el, amelyek megkülönböztetik őket a többiekől. Mindazonáltal az elit is átadhatta magát az alacsonyabb rendű s inkább a tömegigényeket kiszolgáló szórakozási formáknak. A Circus Maximusban²⁶ külön ülőhelye volt a szenátoroknak és a lovagoknak, ahogy a Colosseumban is rang és nem szerint különítették el a nézőket. S ugyanúgy érdeklődhetett egy tragikus darab iránt az egyszerű római polgár is, amelyet megtekinthetett a nagybefogadó képességű színházak egyikében. Az elit és (a kifinomultság iránt érdeklődést mutató és a populárisabb kulturális javakat birtokolni képes, de már) az eliten kívül eső személy egyaránt élhetett a ki- és betekintés nyújtotta lehetőséggel. De ugyanazokat a kulturális javakat az elit és az eliten kívül esők más és másféle módon hasznosították.

3. KULTURÁLIS HÁTTÉR

Marzano,²⁷ Mielsch²⁸ és Newlands²⁹ a Kr. e. 2. századra tették a *villa* fogalmában bekövetkező eszmei váltást, amelynek következtében a *villa* többé nem pusztán gazdasági egységnek számított. Ezt a váltást egyrészt Scipio Africanushoz köthették, aki Kr. e. 184-ben politikai kegyvesztettsége miatt vonult vissza a campaniai partvidéken, Liternumban levő *villájába*.³⁰ S mindehhez hozzájárultak még a városi kultúra, a városias luxus mind nagyobb térhódításai is a vidéki ingatlanokban.

²⁶ HUMPHREY 1986. 102.

²⁷ MARZANO 2007. 85., 87., 91.

²⁸ MIELSCH 1987. 7., 37.

²⁹ NEWLANDS 2002. 122–123.

³⁰ Mindehhez lásd Liv. 38.52.1. közlését is. Seneca egyik levelében leírta, hogyan látogatta meg Scipio *villáját*. Seneca csupán futólag említette meg, hogy a *villához* tartozott egy fallal kerített erdő, egy nagy víztározó, továbbá bástyák, ezután rátért Scipio kamra nagyságú, félhomályos fürdőszobájának a részletes jellemzésére lásd Sen. Ep. 86.1–13. A levél kapcsán érdemes elgondolkodni azon, hogy Seneca milyen kevés mondandót szánt a *villa* többi részének a leírására. Nem tudható biztosan, hogy Scipio halála (Kr. e. 183) és Seneca saját kora (Kr. e. 4–Kr. u. 65) között mennyire alakították át a *villát*. Suetonius közléseiből tudjuk, hogy nem volt ismeretlen a rómaiak számára, hogy egy-egy fontosabb személyiség otthonát úgy őrizték meg az utókorok, ahogyan az illető után maradt halálát követően lásd Suet. Aug. 6. és Vesp. 2. Feltehető ezért, hogy Seneca Scipio otthonát annak viszonylagos érintetlenségében láthatta még. Emiatt ronthatott volna a Luciliusnak szánt filozófiai-etikai lecke határfokán, ha Seneca leírásából a *villának* egy olyan képe rajzolódik ki, amely arra mutatott volna rá, hogy Scipio visszavonultságában tekintélyes és igényesen kialakított ingatlannal rendelkezett.

Marzano³¹ nyomán, Scipio korát követően, a *villa* mindinkább összekapcsolódott az *otiummal*, azaz a kényelmes élettel és szabadidővel. Az eredetileg földművelésre alapult gazdaságban pedig egyre inkább feltűntek a választékosabb termelőegységek³² vagy olyan létesítmények,³³ amelyek már nem a gazdasági, hanem az intellektuális „*termelést*” segítették elő. Utóbbiak egyaránt szolgálták az egyéni élvezetet és hatásosan fitogtatták a tulajdonos jólétét, műveltségét és befolyását. A vidéki ház mint helyszín az elit számára emiatt elvált eredeti, mezőgazdasági kontextusától. Ugyan maradtak fenn egyszerűbb és inkább gazdasági jellegű *villák* is, de a tehetősebbek – ha módjukban állt – igyekeztek kedélyes vidéki otthonokat berendezni.

Az *otium-villa*, azaz leginkább a kikapcsolódásnak és gyönyörködtetésnek szentelt *villa* konstrukcióját Höcker³⁴ Ifjabb Plinius két *villa-levele*,³⁵ illetve építészeti és kulturális motívumok alapján alkotta meg. A római alapelv, azaz a természet kultúra által történő meghódítása az *otium-villa* esetében kiterjedt formában manifesztálódott. Az *otium-villa* kedvelt elterjedési helyszínének számított mindenekelőtt a Róma körüli dombság, (amely azonban egy napi útra elérhető maradt) távolabb Latium és Campania déli részének partjai, úgymint a nagyobb északi és közép-itáliai tavak partvidékei.

Seneca³⁶ egy levele alapján a *villa-visszavonultság-tanulmányoknak* szentelt szabadidő viszont nem mindig alkottak egymással szoros egységet. A Seneca által körvonalazható etikai probléma azonban rámutat arra is, hogy egy tehetős római nem feltétlenül a tanulmányok helyszíneként tekintett a kényelmes *villára*. A *villában* folytatott tudós szabadidő vagy éppenséggel az intellektuális elmélyedésre berendezett *villa* így szintén etikai, illetve irodalmi konstrukciónak hatnak. Más szavakkal: általánosan nem jelenthető ki, hogy minden, igényesen kialakított római *villa* maga után vonta az emelkedett intellektuális légkört. A római társadalomban bekövetkező változások, amelyek együtt jártak a kifinomult művelődés, esztétikai élvezet, urbánus trendek és a vagyonosodás térhódításaival, nem egy mechanikus fejlődési ívet jártak be, amelynek eredményeképpen teljes mértékben elválaszthatatlan kapcsolatba kerültek volna egymással. Még Cicero³⁷ sem tekintett mindig *villájára* az elmélkedés helyszíneként, hanem olyan ingatlanra,

³¹ MARZANO 2007. 76–78.

³² Varro az igényes madártenyésztéssel kapcsolatban is kifejtette a gondolatait lásd Var. *r. r.* 3.5.1–17. A madártenyésztet lehetett gazdasági egység vagy a szórakoztatást szolgáló, rafináltan felépített és berendezett *locus amoenus*. Columella megjegyezte, hogy a vadállatok nem csupán kitűnő fogások alapanyagai lehetnek, hanem a szemet is gyönyörködtethették, ezért a gazda szállása mellett kellett elhelyezni a vadaskertet (*vivarium*) lásd Col. 9. *praef.*

³³ Példának okáért a könyvtár, amelyet Cicero tusculumi *villájában*, illetve római, antiumi, cumaei, formiaei és puteoli ingatlanjaiban is létesített. A *villa* könyvtárát Cicero előszeretettel díszítette szobrokkal és falfestményekkel. A *villa-könyvtár* így együttesen volt a magántanulmányoknak szentelt tér, társasági helyszín és szellemi műhely lásd ACÉL 2012. 44.

³⁴ HÖCKER 2002. 216–218.

³⁵ Plin. *Ep.* 2.17.; 5.6.

³⁶ Sen. *Ep.* 55.1–8. Seneca levele arról tájékoztat, hogy a szerző Scipio Africanus *villája* mellett Servilius Vatia, egy *praetori* tisztséget betöltött személy házát is megtekintette Baiiae mellett. Seneca felidézte, hogy a római közvélemény akkoriban irigyelte Vatiát, amikor a Tiberius (uralk.: Kr. u. 14–37) uralma alatt elkövetett túlkapások idején ő megengedhette magának, hogy visszavonuljon vidéki *villájába* és a nyugodt életnek szentelhesse magát. Seneca azonban úgy gondolta, hogy Vatia inkább eltemette magát *villájában*, ideje pedig jórészt haszontalanul telt. Seneca az erkölcsi fejtegetés mellett, azonban nem felejtette el kiemelni a *villa* előnyös fekvését, figyelemreméltó grottáit, platánligetét a csatornával és hosszabb tartózkodásra való alkalmasságát.

³⁷ Cic. *Fam.* 16.18. Cicero említett tett a tusculumi *villájában* található virágoskertből származó haszonra. Cicero úgy írt erről a *villabeli* kertről, mint amely jelentékeny tökét jövedelmezett annak bérbeadásából vagy termékeinek közvetlen eladásából lásd MARZANO 2007. 74–75.

amely az anyagi haszon letéteményese volt. Ezzel pedig visszakanyarodunk az itáliai *villa* legkorábbi fennmaradt, Cato-féle koncepciójára,³⁸ amely szerint a *villának* egy rentábilis és jövedelmező mezőgazdasági vállalkozásként kellett funkcionálnia. De ha inkább a kényelmet és a luxust élvezte egy római *villa-tulajdonos*,³⁹ akkor valószínűsíthetően meg is tette, bár a társadalmi normáknak⁴⁰ még így is meg kellett (legalább látszólagosan) felelnie. Mindenesetre inkább azoknak az entellektüeleknek⁴¹ a rosszallása visszhangzott az irodalmi diskurzusokban, akik erényességet kívántak belevetíteni a kifinomult gazdagságba. Ezt némileg saját, fényűző jólétük ellensúlyozása és a képzett, vagyonos, emellett kötelességtudó „*polgár-ideál*” propagálása érdekében is tették. Gyakorlatuk épp arra mutatott rá, hogy az idealizált intellektuális szabadidő mellett létezett egy jóval prózaibb kikapcsolódási forma. Ez pedig ha „*kötelezően*” és „*erkölcsileg*” elítélendő volt, de gyakorlati létjogosultságot nyert a római társadalomban.

A vidéki tartózkodással és *villával* kapcsolatos morális eszmefuttatások tehát az Augustus-kor (uralk.: Kr. e. 27–Kr. u. 14) alatt⁴² és azt követően⁴³ sem évültek el. Albrecht⁴⁴ szerint Statius költészete épp arra mutatott rá, hogyan tükröződhetett a vagyonos római magánember életérzése az elegáns *villa* épületeiben. Statius művészetében ugyanis a *villa* kertjeivel és szobraival az élet alkotórészének számított.

Newlands⁴⁵ megállapítása szerint Statius a *villa-költéssel* merészen beemelt egy következetlenségekkel telített társadalmi jelenséget a konzervatív irodalomba. A Kr. u. 1. század végén emiatt a vidéki *villa* messzemenően magában foglalta a jólétet, társadalmi helyzettel és művészi ízléssel kapcsolatos elképzelések diffúzióját. A *villa* emiatt a fényűzés kiemelkedő szimbólumának számít Statius verseiben. A drága díszítés és a kendőzetlen építészeti hivalkodás túlnyomóan pozitívnak és csodásnak mutatták be a *villa* jellegzetességeit. Statius pedig megtalálta a *villában* azt az erőteljes költői képet, amely kifejező módon jelenítette meg a Kr. u. 1. század végi társadalmi feszültségeket. Szembehelyezkedve a római, azon belül az Augustus-kori erkölcsi diskurzusok kánonjával, Statius *villa-versei*⁴⁶ provokatívnak számítottak a fényűzés nyílt jóváhagyásával. A magánépítészlet, amely gyakori céltáblája volt az Augustus-kori elődök kétes erkölcsösségének,⁴⁷

³⁸ Cato *Agr.* 1.1–5.

³⁹ Mart. 6.43.; 12.18.

⁴⁰ Vö. Gel. 4.12.1–3. és Plin. *Nat.* 18.32. A császárkori szerzők egyrészt a kuriózum, másrészt a negatívnak tartott jelen szemléltetése miatt ellenpéldákat hoztak fel a múltból. Gellius szerint *censori* büntetés járt a földek elhanyagolásáért, megállapításai során pedig Idősebb Catóra hivatkozott. Idősebb Plinius szintén feljegyezte, hogy Lucullus (Kr. e. 117–57/56) büntetést kapott, mivel háza (valószínűleg lakóhelyként szolgáló *villa-épülete*) nélkülözötte a művelés alá vont földterületet. Lucullus építményeiről lásd Var. *r. r.* 1.2.10.; 1.13.7.; 3.4.3.; 3.5.8.; 3.17.9.

⁴¹ Vö. Col. 1.63.1–4. és Var. *r. r.* 3.2.10. A Cicero munkásságát követő Augustus-kori irodalomban a magánházak ambiciózus építettségének a képe alaptípussá vált a római irodalmi diskurzusban (Hor. *Od.* 2.15.1–2., 14–15.; 2.18.19–26.; Verg. *G.* 2.461–463.) lásd NEWLANDS 2002. 123–125.

⁴² Vö. Hor. *Ep.* 1.10.; 1.14.; Hor. *Sat.* 2.6. és Var. *r. r.* 2.1.1–3.; 3.2.3–6.

⁴³ Vö. Col. 1. *praef.* 15–18. és Mart. 3.58.

⁴⁴ ALBRECHT 2004. 746.

⁴⁵ NEWLANDS 2002. 125–126.

⁴⁶ Stat. *Silv.* 1.3.; 2.2.

⁴⁷ Augustus háztartásának a felszerelését és bútorait inkább az egyszerűség jellemezte. Suetonius szerint bútorai nem állottak volna meg a helyüket egy tehetősebb polgár házában. Otthonában nővére, felesége vagy unokája által készített házi ruhában járt. Időnként azonban azzal vádolták, hogy rajongott a drága bútorokért és a korinthuszi fémedényekért. Suetonius közlése alapján pedig több gáláns és tisztességtelen kalandja is volt lásd Suet. *Aug.* 68–70.; 71.1. Horatius szerint pedig a szerénység hangoztatása csak költői póz volt és azt is kimondta, hogy a kis vagyonnál mégis jobb volt a nagyobb, a fényes palota pedig hírnevet és elismerést jelentett tulajdonosa számára lásd Hor. *Ep.* 1.15.42–46.

új szerepre tett szert Statiusnál mint a magasröptű vágyak kifejeződése. A *villa-versek* tehát hozzájárultak és elő is segítették a fényűzéssel kapcsolatos attitűdök megváltozását. Mindezek következtében még merészebb módon ugyan, de újra meghatározásra került a fényűzés fogalma. Még hozzá olyan kontextusban mint az erény elérésére kínáló lehetőség. Statius a *villa-költészetben* a fényűzést nem az erkölcsi hanyatlás jeleként, hanem a morális erény és a filozófiai minőség alapvető összetevőjeként ünnepelte. A gazdagság, a technológia forrásai, a természet átalakítása, hogy szolgálja az élvezeteket, továbbá a nem öncélúnak láttatott jólét mind-mind azt jelentették, hogy általuk a tulajdonos szabadon művelhette a költészetet és a filozófiát. Statius költészetében a *villa* a korábbiakhoz képest nagyobb hangsúllyal öltötte magára az intellektuális lét komplex elképzelését. Az építészeti és irodalmi találékonyosság ennek következtében egymást egészítették ki és egyben hirdették, hogy a *villa-vers* a Flavius-kor fontos műfajává nőtte ki magát.

4. KÖLTŐ ÉS MŰVE

Rühl⁴⁸ alapján az irodalom kora császárkori professzionalizálódása egyaránt maga után vonta, hogy az irodalom produktumai (pl. a versek) a címzettek önreprezentációját szolgáló, „megrendelhető” termékekké váltak. Mindez tagadhatatlanul összefüggött az alkalmi jelleggel. Az olyan költők, mint Martialis és Statius hivatásos költökként is tevékenykedtek, mivel megkapták az ellenszolgáltatást a tőlük megrendelt (vagy legalábbis elvárt) munkákért. Ezt a fajta professzionalizálódást lehet úgy is tekinteni, amelyet bizonyos területeken intézményesítettek, például a költői versenyek kapcsán Domitianus uralma alatt. Különösen a presztízs hagyományos formái és a fényűzés hivalkodó megjelenítése mellett, ez a típusú irodalom arra is lehetőséget nyújtott Róma kulturális elitjének, hogy megkülönböztesse magát saját társadalmi csoportja egyéb tagjaitól. Statius esetében a költő szintén hozzátartozott (attól függően, hogy a szerzőnek milyen volt a tényleges társadalmi és magántermészetű viszonya a versek címzettjeivel) az általa leírt személyek exkluzív köréhez. A szerző az irodalmi stílust és struktúrát pedig félreérthetetlenül adott címzettekhez igazította. Statius legtöbb címzettjéhez íródott verse tehát egy újabb lehetőséget biztosított, hogy a megszólítottak tekintélyes előnyeiket még inkább fitogtathassák. Albrecht⁴⁹ ugyanakkor arra is rámutatott, hogy Statius és Martialis érvényesülését a magánpatronusi vagy császári kegy mellett saját anyagi helyzetük és társadalmi pozíciójuk is befolyásolták. Idősebb és Ifjabb Seneca, Lucanus és Petronius példának okáért anyagilag függetlenek voltak, így irodalmi érvényesülésükre kevésbé nyomta rá bélyegét a császári hatalom, emiatt megengedhették maguknak a viszonylagos kötetlenséget.

Newlands, Gervais és Dominik⁵⁰ alapján Statius kapcsolatát a hellenisztikus alkalmi költészet összetett hagyományával nyilvánvalóvá teszi, hogy Statius⁵¹ Neapolisban született, amely

⁴⁸ RÜHL 2015. 104–105.

⁴⁹ ALBRECHT 2004. 697.

⁵⁰ NEWLANDS – GERVAIS – DOMINIK 2015. 8., 10–11.

⁵¹ ADAMIK ÉS ALBRECHT szerint az édesapa lovagi rangú személy volt. Ezzel szemben HEGYI felhívta a figyelmet Statiusnak azokra a soraira (Stat. *Silv.* 5.3.118–120.), amelyek szerint az elszegényedés miatt az apa már elveszthette a lovagi

az itáliai görög kultúra központja volt. S maga is egy hivatásos, görögül verselő költő fiaként látta meg a napvilágot, aki egyben egy magasan képzett tanár volt. A *Silvae-re* pedig tekinthetünk igényes, egyedi római versek gyűjteményeként, amelyet egy kettős kulturális miliőben alkottak. Ezek a versek ugyanis a hellenisztikus és augustusi költészet kölcsönhatása révén csiszolódtak ki. Statius költői eszközeiben megtalálható volt a kortárs Quintilianus⁵² által is említett „*alakzatos beszéd*” (Adamik Tamás fordítása). Statius művészete egy kifinomult párbeszédnek is tekinthető saját kora és az irodalmi hagyomány között. A *Silvae-ben* olvasható *villa-költemények*⁵⁴ általános jelentőségre tettek szert mint önmagukban is megálló képleírások (*ekphraseis*). Statius pedig merészen korszerűsítette a Horatius és Vergilius költészetébe beágyazott erkölcsi értékeket azzal, hogy helyeselte a bölcsen felhasznált gazdagságot, példának okáért a fényűző vidéki *villa* esetében. Statius munkáit egy összefüggő vállalkozásként kell egybeolvasni, amelyben az egyik mű szolgáltat adalékokat a másíkról az értelmezés tekintetében, miközben a művek történeti és kulturális kontextusukra egyaránt utalnak.

Vessey⁵⁵ szerint a *Silvae* legnagyobb része az ünnepi vagy magasztaló szónoklat keretei között, illetve az utóbbihoz társítható műfajok alapján értékelendő. S noha a szónoki stílus ismerhető fel a versek háttérben, a versek nem feltétlenül mutatják a sematizmus jeleit. A témák egyébként változatosak, de többnyire az ünnep, a gyász motívumai, ezen kívül az épületekről és műtárgyakról szóló leírások (*ekphraseis*) dominálnak. Ráadásul az *Erdők* versei betekintést nyújtanak a Flavius-korba, azon belül Domitianus korának társadalmi viszonyaira a római elit körében.

Spencer⁵⁶ úgy vélte, hogy a *Silvae* impresszionista módon teremtett egy irodalmi értelem-ben vett „*ligetet*”, amely ingatlanokból, pihenő parkokból és a gazdag patronátus miliójéből tevődött össze. Mindezt a szabadidő (*otium*) ihlette, amely mellőzte a vidéki birtok gazdasági aspektusait. A versgyűjtemény egyes darabjai tájképeket, tudós szabadidőt hoztak létre és helyeztek egymás mellé. Az individualista hangvételű versek pedig eléggé hivalkodóan festették le ezeket a tájképeket és az intellektuális tartalmú szabadidőt.

rangot. Statius pályáját egyaránt kísérte siker és sikertelenség. A Domitianus által alapított capitoliumi és albai költői versenyek hozták el számára a felemelkedést. S egy újabb költői versenyen, a Kr. u. 94-ben rendezett capitoliumin elszenvedett kudarca után vonult vissza. A kudarc előtt azonban Domitianus császár pártfogását is élvezhette. Nem számított szegény, de ugyanakkor dúsgazdag költőnek sem. Statius (Stat. *Silv.* 3.1.61–64.) rendelkezett az Albanus hegyének környékén birtokkal (*rus*) lásd ADAMIK 2009. 547.; ALBRECHT 2004. 736–737. és HEGYI 1979. 14–18. Ez a birtok a mai Castel Gandolfo környékén feküdt lásd MARZANO 2007. 10. Véleményem szerint a birtok magában foglalhatott egy *villát*. Ott, ahol császári pártfogója is magának mondhatott egy vidéki palotát. Feltevésem azon alapul, hogy Horatius sabinumi birtoka is adomány volt Maecenastól, közvetve Augustustól, s a birtok rendelkezett egy *villával*. Ezt a *villát* a kutatás a Licenza völgyében, a mai Roccagiovine település közelében feltárt *villa* maradványaival azonosította. Martialis pedig szintén birtokolt *villát* Nomentumban (Mart. 12.57.), majd később – némi támogató segítség révén – a hispániai Bilbilis (Mart. 12.31.) közelében.

⁵² Quint. *Inst.* 9.2.65–8. Quintilianus szerint az alakzatos beszédet bizonyos esetekben a gyönyörködötetés érdekében használták, mert újdonságot és változatosságot, azaz írói szellemességet hordozott magában.

⁵³ Statius költészete visszaalt Kallimakhosz, Ovidius, Horatius, Propertius vagy éppenséggel Vergilius művészetére lásd MYERS 2015. 31., 46–53.

⁵⁴ Stat. *Silv.* 1.3.; 2.2.

⁵⁵ VESSEY 2001. 926.

⁵⁶ SPENCER 2010. 104–105.

Roman⁵⁷ alapján, amíg a vidéki kivonulás (*secessus*) látszólag a költői autonómia kulcsmotívumaként funkcionált az Augustus-korban, addig Statius inkább egy hosszabb költői leírást szentelt patrónusai elegáns vidéki *villáinak*, mintsem a sajátjának. A Flavius-kor költői⁵⁸ azonban nem kevésbé voltak *villa-tulajdonosok* mint Horatius⁵⁹ vagy Tibullus.⁶⁰ A Flavius-kori költők viszont távol tartották magukat attól, hogy szerzői pozíciójukat feltűnő módon azonosítsák a vidékre történő elvonulással. Egy független erősség (a vidéki *villa* metaforikus képe) ugyanis nehezen lett volna összeegyeztethető egy egyébként szerény és szolgálatkész kliens-költő hajlékával. Végső soron pedig sem Statius⁶¹ sem pedig Martialis⁶² nem írták le a *paupertas* (költői szerénység) alapelvét. Míg Horatius⁶³ és az elégia-költők⁶⁴ erkölcsi pozíciójukat az anyagi jóléttel szemben kinyilvánított közönyükre alapozták, addig a Flavius-kor költői⁶⁵ szkeptikusok voltak a magasra emelt *paupertas* alapelvével és erőteljesen méltatták patrónusaik nagyszerű ingatlanait, továbbá ultra-kifinomult életmódjukat. A Flavius-kori költők ugyanakkor élelmesek voltak a felismerésben is, emiatt briliánsan alkalmazkodtak a változó kultúra áramlataihoz. A költő berke (mint a költői szabadság metaforikus helyszíne) egy nem túl erős irodalmi klisé volt, amelyre senki sem tarthatott igényt sokáig közönyös módon. A *villa* mint a szerzői önállóság helyszíne pedig – Roman szerint – egész egyszerűen elavult, az elmúlt generáció vezérlő irodalmi trópusa volt. Utóbbi ugyan továbbra is megfelelt a nagy emberek már eleve jelentős presztízisének irodalmi babérokkal való gyarapításához, viszont ugyanez az elv már nem volt alkalmas a társadalmilag alacsonyabb rendű, de elszántan törekvő költők számára, mint Statius és Martialis.

A vidékre történő kivonulás költői motívuma – Roman megállapításai ellenére – azonban a Flavius-korszakban is képviselte magát. Martialis⁶⁶ epigrammaiban szemléletesen írta le a nagyvárosi Róma kellemetlenségeit, amelyekkel szemben a vidék, illetve nomentumi birtoka kikapcsolódást és nyugalmat kínáltak. Martialis szívesen kereste fel a latiumi Anxur szépnek mondott tengerparti táját is, amelyet *villák* öveztek és a vidéki időtöltés kellemes baráti társaságban, a múzsák patronálta tevékenységekkel telt el. A költő azonban szembeállította Anxurral kapcsolatos versével⁶⁷ a vidék és a város értékeit. A vidéket a természet közelsége és a kötetlenség jellemezték. A város viszont a kultúra és a civilizáció otthonának számított, amelynek emblematiszmusos intézményei a fórum, a színház és a fürdő voltak. Spencer⁶⁸ felhívta a figyelmet

⁵⁷ ROMAN 2015. 457–458.

⁵⁸ Vö. Stat. *Silv.* 3.1.61–64. és Mart. 12.57.

⁵⁹ Hor. *Ep.* 1.16.4–14.

⁶⁰ Hor. *Ep.* 1.4.2.

⁶¹ Stat. *Silv.* 1.4. A *paupertas*hoz köthető tradíció emlékei azonban továbbra is tartották magukat a költészetben. Statius fentebb hivatkozott versének vége felé hozzáfűzte módon idézte fel a költői *paupertast*, jöhet egy olyan kontextusban, amely végtére is korlátozta az érvényességét lásd ROMAN 2014. 292.

⁶² Martialis hirdette epigrammaiban az egyszerű életet és látszólag szívesen elutasította a nagy vagyont, beérve akár egy szerényebb *villával* lásd Mart. 4.64.; 10.47. Időnként azonban ő is gúnyolódott a kevéssel beérés eszményén lásd Mart. 2.53.4.

⁶³ Hor. *Od.* 2.15., 16., 18.

⁶⁴ Vö. Prop. 2.19. és Tib. 1.1.

⁶⁵ Vö. Mart. 4.64.; 7.17. és Stat. *Silv.* 2.2.

⁶⁶ Mart. 6.43.; 10.58.

⁶⁷ Mart. 10.51.

⁶⁸ SPENCER 2010. 112.

Statius⁶⁹ egyik *villa-versének* arra a részére is, amely alapján a tulajdonos, Pollius Felix surrentumi *villája* Campaniában egyfajta menedéket nyújtott a közélet és a lelki viharok elől. A költő szintén lelki nyugalmat kívánt a nyilvánosságtól már visszavonult címzett számára, amelyet a táj, a *villa*, továbbá a költészet és a filozófia művelése együttesen hivatottak biztosítani. A surrentumi parton álló elegáns épület rokonítható Nomentum költői leírásával, igaz, ebben a kontextusban a gazdag patrónus és nem a költő menedéke került megörökítésre.

Martialis és Statius költészete ugyanakkor adalékokat szolgáltat a kliens-költő igényelt magán-szférijával kapcsolatban is. Erre utal Martialisnak⁷⁰ a nomentumi birtokával kapcsolatos másik verse az *Epigrammák* 6. könyvéből, amely Kr. u. 90 körül látott napvilágot, tehát Domitianus uralma alatt, a „*kliensi*” szerep gyakorlásának idején. Az *Epigrammák* 12. könyvének 18. darabjában⁷¹ Martialis pedig megható sorokban örököltette meg kedélyes és szeretett bilbilisi birtokát. Ezt az ingatlant egyfajta révként jelentette meg a szülőföldjére (Kr. u. 98-ban) visszatért és letelepedett költő. A 12. könyv Kr. u. 101–102 körül állhatott össze. Martialis ekkor már maga mögött hagyta a fővárost s valószínűsíthetően a kliens-költő szerepét is. Már nem kellett attól tartania, hogy bilbilisi *villájának* költői képe túlhangsúlyozta volna a költői függetlenséget a patrónusokkal szemben. A birtok képe a békés öregkor lehetőségét vetítette előre, egy olyan otthonét, ahol tényleg félre lehetett rakni a hivatalos és városi élet jelképét: a tógát. Statius⁷² pedig a capitoliumi költői verseny alatt elszenvedett veresége után megírta feleségének azt a versét, amelyben a szülőföld, Neapolis iránti vágyát fejezte ki. Statius számára Neapolis a szükséges visszavonulás és az óhajtott intimszféra terepeként lépett elő, amely a nyugalmas, ugyanakkor élményekkel és szépségekkel teli öregkor ígéretével kecsegtetett a költő és felesége számára.

Roman⁷³ további gondolatait alapul véve, az önreprezentáció Augustus-kori modelljei tehát részlegesen, de mégis meghatározó jelleggel maradtak fontosak a Flavius-korabeli irodalmárok számára. Emiatt érthető, miért fordultak Catullushoz⁷⁴ is, akinek játékos hangneme alkalmas volt arra, hogy megcsipkedje a költői komolyságot. Ráadásul Catullus erkölcsi állásfoglalása épp az ellentéte volt az ünnepélyességnek vagy az emelkedettségnek. Statius és Martialis pedig kimutatták találékony hajlamukat az irodalmi hagyomány különböző elemeinek az összekombinálásához, így mindketten az augustusi elődökkel vagy velük szemben dolgoztak, példának okáért szelektíven asszimilálták Catullust. Az egymástól eltérő álláspontokra helyezkedve, Martialis és Statius ugyan létrehozták a kliens-költőt, aki ügyelt arra, hogy a feljebbvalóival szemben nyílt hódolóként mutassa be magát, azonban más pillanatokban megcsillogtatta szabadosságát (*libertas*) és merészségét (*licentia*). A kliens-költő – függve a kontextustól, helyzettől és címzettől – lehetett hízelgő, cinikus, ravasz, tartózkodó és szatirikusan maró. Mégis, a rugalmasság volt a kliens-költő alapvető erőssége. Statius viszont nyíltan idealizálta a római uralkodó réteg képességét az irányítás, átalakítás és végső soron a finomítást illetően a természet felett az ügyes leleményesség és a kimeríthetetlennek tűnő erőforrások révén.

⁶⁹ Stat. *Silv.* 2.2.121–146.

⁷⁰ Mart. 6.43.

⁷¹ Mart. 12.18.

⁷² Stat. *Silv.* 3.5.12–13., 31–33., 76., 85–88.

⁷³ ROMAN 2015. 457–458.

⁷⁴ Mart. 1. *praef.*; 1.7.; 1.109.; 2.86. Vö. még Stat. *Achill.* és *Catul.* 64. lásd RIPOLL 2015. 440.

5. MANILIUS VOPISCUS TIBURI VILLÁJA

Az alábbiakban egy olyan *villa* és tulajdonosa kerülnek bemutatásra, amelyek irodalmi képei egymással kölcsönös összefüggésben álltak Statius költészetében, azaz tulajdonos és *villája* egymást feltételezték a reprezentáció aktusában.

Nauta⁷⁵ szerint a vers címzettje, Vopiscus nem egy könnyen meghatározható személy. Jó eséllyel azonban egy igen sikeres szenátori család tagja és egyben Statius patrónusa volt, aki *villájában* az irodalomnak szentelte magát. A versben⁷⁶ ugyanis egy Tiburban (Latium) ingatlanul rendelkező költőként jelent meg. Newlands⁷⁷ is patrónusként tekintett Vopiscusra és hangsúlyozta, hogy Vopiscus inkább barátként, vendéglátóként jelent meg a versben, viszont kettejük egymáshoz fűződő viszonya nem lett megnyugtatóan tisztázva. Feltehető, ahogy az ábrázolt *villa*, úgy Vopiscusnak a költeményben lefestett személye is valamilyen szinten költői kép: egyfajta szemléltető eszköz az irodalom pártolás érdekében.

Mitchell⁷⁸ szerint a kép a természetesség és az átlátszóság illúzióját nyújtja, azonban az ön-hatalmúlag végzett reprezentáció és a misztifikált ideológia elpalástolására is szolgál. A grafikus kép (pl. festmények, szobrok, tervrajzok) a szövegkontextus működése révén mentális (leírások), verbális (metaforák) és észlelési (érzéki, észlelhető formák) képpé alakulhat át. A mentális kép az összes érzékszervet képes mozgásba hozni. A leírás során feltételezhető egy további elme, amely végrehajtja a dekódolás folyamatát, s ebben az elmében megjelenik a szövegben leírt kép. Spencer⁷⁹ alapján Statius⁸⁰ *villa-versének* legelejen előtérbe helyezte a hőérzetet (a *villa* hűvösségének kiemelésével) és a hallást (Vopiscus ékesszólására utalva), amikor bevonta az olvasókat a versben lefestett tiburii *villa* tájképébe. Ezt követően gyorsan kapcsolatot teremtett az érzékelésekre utaló kifejezések, élvezet, gyönyör, emlékezet és *mimésis* között. Utóbbi kettő egyaránt utalt arra, hogy itt egy valóságban is fellelhető, igényes *villa* művészileg újraalkotott képe, s egy, az elit által ismert életforma felidézéséről van szó. Statius⁸¹ az olvasói tekintetnek is irányt szabott ebben a *villa-tájképben*. Az elit által megszokott választékos, ünnepélyes hangulatú költői nyelv

⁷⁵ NAUTA 2002. 226.

⁷⁶ Stat. *Silv.* 1.3.22–23. „... murmura, ceu placidi veritus turbare Vopisci/Pieriosque dies et habentes carmina somnos.” („... drága Vopiscusnak mintegy kimélni akarja/műzsai napjait és költészettel tele álmát.” Ford. Muraközy Gyula)

⁷⁷ NEWLANDS 2002. 127–128. Az új típusú tájleírás kapcsán érdemes felidézni a Nero-korabeli Calpurnius Siculus *eclogáit* is. Ezek a versek merészen cserélgették fel Vergilius témáit és fontos közvetítő szerepre tettek szert Vergilius és Statius bukolikus költészete között lásd Calp. *Ecl.* 4.; 7. Ezekben a versekben a vidék reprezentációja már lehetett bájtalan, a paraszti ideál színhelye pedig nem kapcsolódott össze megfelelő pártfogókkal, akik a feltörekvő költőket segítették volna. Calpurnius Siculus „*pásztor-költői*” a vidéket bizonyos szempontból durvának látták és a városba vágytak, amelyet a művészetek és a tanulmányok központjának tartottak, s amit a patronátus egyetlen forrásának tekintettek lásd NEWLANDS 2002. 143., 150.

⁷⁸ MITCHELL 2005. 118–129.

⁷⁹ SPENCER 2010. 106.

⁸⁰ Stat. *Silv.* 1.3.1–2.

⁸¹ Stat. *Silv.* 1.3.24–26., 34–46., 58–60. „*litus utrumque domi, nec te mitissimus amnis/dividit: alternas servant praetoria ripas./non externa sibi fluviorum obstare queruntur.*” „*Quid primum mediumve canam, quo fine quiescam?/auratasne trabes an Mauros undique postes/an picturata lucentia marmora vena/mirer, an emissas per cuncta cubilia nymphas?/huc oculis, huc mente trahor. venerabile dicam/lucorum senium? te, quae vada fluminis infra/cernis, an ad silvas quae respicis, aula, tacentis,/qua tibi tota quies offensaque turbine nullo/nox silet et nigros imitantia murmura somnos?/an quae*

és a költő által felkínált emlékezettechnikai gyakorlat⁸² pedig még érzékletesebbé tették a *villáról* szóló leírást a művelt olvasók számára. Spencer arra is rámutatott, hogy a versben a tájképre irányított olvasói tekintet a látvány hatásos pontjainak a megkonstruálását szolgálta. E pontok egyaránt utaltak a *villa* lehetséges, fényűző részeire és a szellem művelésének lehetőségére a *villán* belül. A versben a *villa* kontextusát a városi környezet elitista értelemben vett értékei hozták létre. A vers bevezetőjében Statius⁸³ epikus, mitológiával átitatott képeket szerepeltetett és az elit *villa-kultúrájában* fellelhető ismerős motívumok kombinációi szolgálták a költő távlati rajzának alapelemeiként.

Az emlékezettechnika miatt érdemes felidézni a Statiuszal kortárs Quintilianus⁸⁴ gondolatait az emlékezettechnikai módszer kapcsán. A gyakorlat szerint érdemes kiválasztani vagy elképzelni egy több helyiségből álló házat. Az emlékezés során nemcsak egyes, sajátos helyiségek újbóli felidézése történik, hanem az emlékekben újabb emlékeket helyez el a gyakorlat végzője. A mondani-valót az egyén fogalomba tömöríti és az egyes helyiségekben hagyja. Mikor pedig újakezdi az emlékezést a személy, a helyiségekkel együtt a fogalmakat is felleli, amelyeket kibontva egymás mellé fűz fel. Statius⁸⁵ saját bevallása szerint emlékezetből írta le Vopiscus *villáját* és a *villához* kapcsolódó többletjelentésű gondolatokat és utalásokat helyezett el a versben, amelyeket a *villa*⁸⁶

graminea suscepta crepidine fumant/balnea et impositum ripis algentibus ignem./quaque vaporiferis iunctus fornacibus amnis/ridet anhelantes vicino flumine nymphas?” „*Quid nunc iungentia mirer/aut quid partitis distantia tecta trichoris?/quid te, quae mediis servata penatibus arbor/tecta per et postes liquidas emergis in auras./quo non sub domino saevas passura bipennes?*” („Mindkét part a tied, ház, s nem szel e legszelidebb ár/kétfele, mindkét partot e nagyszerű épület őrzi, s nem panaszkolja, hogy őt idegen víz árja zavarja.” „Hol kezdjem, folytassam a dalt, s mit mondjak utólszor?/Mit bámuljak előbb? Az aranyló mennyezetet vagy/mór ajtók tömegét, ragyogó márványerezetnek/színét, s azt, hogy a víz eljut valamennyi szobába?/Erre szemem, lelkeim húz arra. Daloljam a tisztos ős fáknak ligetét? Vagy a termeket: azt, mely a vizen/túlra tekint, vagy mely szemléli a hallgatag erdőt./hol nem moccan a csend, s orkánt sose látva nyugodtan/hallgat az éj, hol a fák feketén szunnyadva pihennek/vagy, hogy a fürdők mint gőzölnek gyepvel övezve,/s hogy lángtól melegülnek a hús partok, s a folyónak/istene gőzt lehelő kályhába befogva a szomszéd/vízárban lihegő nimfákat hogy kikacagja?” „S bámuljam-e most a középső/épületet vagy a két szárnyrészt hármassal termével?/Vagy téged, fa, amely, megtartva, a ház közepén állsz,/s nyúlsz a tető, a gerenda közén fel a híg levegőbe...” Ford. Muraközy Gyula)

⁸² Stat. *Silv.* 1.3.13–17. „*O longum memoranda dies! quae mente reporto/gaudia, quam lassos per tot miracula visus/ingenium quam mite solo, quae forma beatiss/ante manus artemque locis! non largius usquam/indulsit natura sibi.*” („Ó, örök emlékü ez a nap! Lelkem mily örömmel/telt el, mennyi csodán bágyadt káprázva e két szem!/Mily békés ez a hely! S emberkéz műve előtt is/mily szép volt ez a boldog táj! Nem hagyta magát így/máshol a Természet pazarolni! ...” Ford. Muraközy Gyula)

⁸³ Stat. *Silv.* 1.3.5–12.

⁸⁴ Quint. *Inst.* 11.2.18–21.

⁸⁵ Stat. *Silv.* 1.3.13–14.

⁸⁶ Stat. *Silv.* 1.3.1–12. „*Cernere facundi Tibur glaciale Vopisci/si quis et inserto geminos penates,/aut potuit sociae commercia noscere ripae/certantisque sibi dominum defendere villas./illum nec calido latravit sirius astro/nec gravis aspexit Nemeae fondentis alumnus:/talis hiemis tectis, frangunt sic improba solem/figura, Pisaenumque domus non aestuat annum./Ipsa manu tenera tecum scripsisse Voluptas...*” „*tunc Venus Idaliis unxit fastigia sucis/permultis/que comis blandumque reliquit honorem/sedibus et volucres vetuit discedere natos.*” („Azt ki előtt megnyílt laka hús Tiburban az ékes/ajku Vopiscusnak – ház, mit ketté Anio oszt –/s látta, mily elragadó módon függ össze a két part,/és villáit, amelyek uruk versenyt hívogatják:/Sirius izzó csillaga azt nem ugatta meg, ádáz/szemmel rá ligetes Nemeának szörnnye se nézett;/oly hús itt belül, oly tartós hideg űzi a napfényt,/Pisának nyara sem győzhet melegevel e házon./Ezt a Gyönyör tervezte veled, maga gyenge kezével...” „*Majd Venus Idalium nedvével kente be ormát,/s rálebbentve haját, otthagya a házon igező/báját, s szárnyas sarjait ott tartotta parancsa.*” Ford. Muraközy Gyula)

vagy bizonyos helyiségének,⁸⁷ a ház körüli kertnek,⁸⁸ továbbá a környező tájnak⁸⁹ a kiemelésével aktivált.

Newlands⁹⁰ elemzésében Statiust olyan költőként kezelte, aki nyíltan kesztyűt dobott a fényűzés kritikusai, legfőképpen Horatius⁹¹ elé. Horatius ugyanis nem egy minden luxus-igényt kielégítő életstílussal kötötte egybe a *villabeli* életmódot. Másfelől a magánház Horatius⁹² költészetében gyakran a természet elferdítéseként jelent meg, s szimbóluma volt a fizikai és erkölcsi kicsapongásnak. Horatius⁹³ azonban bizonyos megnyilatkozásaiban a kellemességeket lehetővé tevő technológiát és pénzt szükségteleneknek tartotta, az értük való sóvárgást pedig irracionálisnak. A költő⁹⁴ saját birtokát is szerénynek kívánta beállítani. Statius ezzel szemben szemérmetlenül propagálta lelkesedését Vopiscus birtokának fényűzése iránt. Vopiscus Tiburjában a víz és a fák egy gazdag ingatlan részeiként funkcionáltak. Az épület mint újfajta *locus amoenus* árnyékának köszönhető hűvösségét itt a ház építészeti kialakítása teremtette meg. Maga a ház a legdrágább anyagokból épült⁹⁵

⁸⁷ Stat. *Silv.* 1.3.57–63. „*Quid nunc iungentia mirer/aut quid partitis distantia tecta trichoris?/quid te, quae mediis servata penatibus arbor/tecta per et postes liquidas emergis in auras,/quo non sub domino saevas passura bipennes?/et nunc ignaro forsitan vel lubrica Nais /vel non abruptos tibi demet Hamadryas annos.*” („S bámuljam-e most a középső/épületet vagy a két szárnyrészt hármias termével?/Vagy téged, fa, amely, megtartva, a ház közepén állsz,/s nyúlsz a tető, a gerenda közén fel a híg levegőbe;/mely más gazda alatt kimélne a fejsze vad éle?/Am most félbe – urad tudtán kivül – sose bántott/éveid egy izmos nais vagy nimfa szakasztja.” Ford. Muraközy Gyula)

⁸⁸ Stat. *Silv.* 1.3.81–94. „*Quid bifera Alcinoi laudem pomaria vosque,/qui numquam vacui proditis in aethera, rami?/cedant/Telegoni, cedant Laurentia Turni/iugera Lucrinaeque domus litusque cruenti/Antiphatae; cedant vitreae iuga perfida Circes/Dulichiiis ululata lupis arcesque superbae /Anxyris et sedes Phrygio quas mitis alumno/debet anus; cedant, quae te iam solibus artis /avia nimbose revocabunt litora bruma./Scilicet hic illi meditantur pondera mores; haec premitur fecunda quies virtusque serena/fronte gravis sanusque nitor luxuque carentes /deliciae, quas ipse suis digressus Athenis/mallet deserto senior Gargettius horto;” („Zengjelek, Alcinous kétszer termő csoda fái?/Ágak, amik termés nélkül sose nyúltok a légbe?/Telegonus s Turnus Laurentuma fel sose érhet/ezzel, s Lucrinus tava és bösz Antiphatesnek/berke, s a szép Circe bővös hegye sem, hol Ulixes/farkasnépe üvöltött, sem hegyi vára a büszke/Anxurnak, sem a táj, mit sírul nyert el a jámbor/dajka a fríg hőstől, sem a parti vidék, ami megvéd/téged majd a borús téltől, ha a nap köre szűkül./Mert hisz a nagy kérdéseken itt töprenkedik elméd,/itt termékeny a csend,/s vidul arca a súlyos érénynek;/itt az öröm józan, s fényűzés nélküli jólét/csillog./Még az öreg gargettusi bölcs is örömmel/átköltözne, Athént s kertjét otthagya, tehozád.” Ford. Muraközy Gyula)*

⁸⁹ Stat. *Silv.* 1.3.20–33. „*ipse Anien (miranda fides) infraque superque/saxeus hic tumidam rabiem spumosaque ponit/murmura, ceu placidi veritus turbare Vopisci/Pieriosque dies et habentes carmina somnos./litus utrumque domi, nec te mitissimus amnis/dividit: alternas servant praetoria ripas,/non externa sibi fluviorum obstare queruntur./Sestiacos nunc Fama sinus pelagusque natatum/iactet et audaci victos delphinus epebo: hic aeterna quies, nullis hic iura procellis,/numquam fervor aquis. datur hic transmittere visus/et voces et paene manus.sic Chalcida fluctus /expellunt.fluvii, sic dissociata profundo /Bruttia Sicanium circumspicit ora Pelorum.*” („Sziklákon zuhog át Anio fentebb meg alantabb./ám – csoda hódolat – itt nem zúg dühösen habos árja;/drága Vopiscusnak mintegy kimélni akarja/műzsai napjait és költészetet tele álmát./Mindkét part a tied, ház, s nem szel e legszelidebb ár/kéjele, mindkét partot e nagyszerű épület őrzi./s nem panaszolja, hogy őt idegen víz árja zavarja./Hát csak hordja a hir ama sestusi öblöt, az átszelt/tengert s del-fineket megszegyenítő merszét!/Itt örökös csend ül, mennydörgés itt sose zendül,/hab sose forrong. Hang, a tekintet könnyeden ér át/s szinte a kéz is. Eként különíti a chalcisi földet/el folyamár, s így nézi a tenger mély szorosán át/bruttiosok partszéle Szicília-földi Pelorust.” Ford. Muraközy Gyula)

⁹⁰ NEWLANDS 2002. 130–133.

⁹¹ Vö. Hor. *Od.* 3.1.33–37. és Hor. *Sat.* 2.6.

⁹² Hor *Od.* 2.15.; 2.18.

⁹³ Hor. *Od.* 2.16.9–12.

⁹⁴ Hor. *Od.* 2.18.1–14.

⁹⁵ Stat. *Silv.* 1.3.35–36. „*auratasne trabes an Mauros undique postes/an picturata lucentia marmora vena...*” („Az aranyló mennyezetet vagy/mór ajtók tömegét, ragyogó márványezetnek/színét...” Ford. Muraközy Gyula)

és rendelkezett a legújabb technológia⁹⁶ nyújtotta kényelemmel. Vopiscus *villája* látszólag igen távol esett az epikureizmus hirdette „józan szerénység” ideáljától a maga nagyszerű, választékos kialakításával, gazdag díszítettségével és berendezésével. Statius⁹⁷ ennek ellenére hangsúlyozta, hogy Epikuros jobban kedvelte volna Vopiscus ingatlanát az athéni kertjeinél. E kijelentés első olvasatra talán túlzásnak tűnik. Az extravagáns ház ugyanis maga után vonta a környező természet extravagáns kialakítását is. Vopiscus háza ennek ellenére harmóniában állt a természettel, nem pedig megerőszkolta azt. A római kerteket ugyanis olyan építészeti elemeknek gondolták el, amelyek a ház kiterjedései voltak. Ezek aztán adaptálódtak a ház beosztásához. Ahogy a ház, úgy a természet is gazdagnak tűnt fel a versben. A pásztori, földműves ideák a tájépítészet és a kertkialakítás⁹⁸ során új fogódzókka kapcsolódtak az új technikai fogásokhoz és emberi igényekhez. Összességükben viszont így váltak az emberi beavatkozással megteremtett tájképi művészet szépségének a hirdetőivé. A technika és a természet erőforrásai egyaránt képviseltették magukat a fényűző *villában*: a szabályozott és csövekbe terelt víz, a fák és az árnyék a *villa* díszítőelemeiként szolgáltak és tulajdonképpen a díszítő funkciónak lettek alárendelve. A költészet és erény ideális helyszíne így a „szakrális-pásztori” tájról áttevődött a fényűző házra, továbbá annak gondosan megtervezett és kialakított környezetére. A táj egyszerű elemei (pl. árnyékosság, fa, patak) pedig feloldódtak ebben a felfogásban, ezért mostantól kezdve a *villa* abszolút uralta a tájat.

Newlands⁹⁹ tehát Statius felfogását Horatius költészetével ütköztette. Horatius az *Episztolák* 1. könyvének 10. versében a vidéket kérdések formájában magasztalta fel a városi fényűzéssel szemben. Provokatív módon tette fel a kérdést,¹⁰⁰ vajon a márványkövekből kirakott mozaikpadló jobban fénylett vagy illatozott-e a pázsitnál? Vopiscus *villájában* szintén volt egy különleges mozaikpadló, amely valószínűleg a mindenfélével összeszórt padlókép¹⁰¹ típusát követte. Habár ez a padló¹⁰² a természetben való felülemelkedést reprezentálta, abban mégis igazolást nyert, hogy az így „feldíszített talaj örömét lelte saját változatos művészetében”. A természet hálás reakciója azt sugalmazta, hogy Vopiscust olyan jótevőnek és civilizátornak lehetett tekinteni, akinek a fényűzése a természetet és a vidéki tájat gyarapította. S valóban: a mennyezetről aláhulló fényzuhatag és a padló élénk, az üvegablakokon visszatükröződő képe egy másik, a természet és művészet közti kölcsönösség harmonikus képét alkotta meg, amely magában a házban¹⁰³ jött létre.

⁹⁶ Stat. *Silv.* 1.3.67. „*Marcia, et audaci transcurris flumina plumbo?*” („... bátran Marcia, fent iramodsz ólomvezetékben...” Ford. Muraközy Gyula)

⁹⁷ Stat. *Silv.* 1.3.93–94.

⁹⁸ Az Oplontisban feltárt egyik *villa* ismertetése kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a díszkertek létesítése és karbantartása külön mesterségnek számított a rómaiaknál. A geometrikus alakzatokat magában foglaló kert, a nyírott bokrokkal, fákkal és a közéjük helyezett lugasokkal élő műalkotásnak számítottak (*opus topiarium*). Az épület és a növényzet így architektonikus egységet alkottak lásd CARO 2005. 386.

⁹⁹ NEWLANDS 2002. 133–136.

¹⁰⁰ Hor. *Ep.* 1.10.19. „*deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?*” („Illatosabb, ragyogóbb Libya mozaikja a fűnél?” Ford. Bede Anna)

¹⁰¹ Plin. *Nat.* 36.184.

¹⁰² Stat. *Silv.* 1.3.55–56.

¹⁰³ Stat. *Silv.* 1.3.52–57. „*dum vagor aspectu visusque per omnia duco, calcabam necopinus opes. nam splendor ab alto/defluus et nitidum referentes aera testae/monstravere solum, varias ubi picta per artes/gaudet humus superatque novis asarota fuguris.*” („Tévedező szememet míg hordozom erre meg arra,/lábam kincsere tipor véletlen. Mert a magasból/rázuhogó s üvegablakokon megsokszorozódó/fényben látszik a padló, és ezer új figurával/vígan fénylik a kő, szebb minden más mozaiknál,/s visszariaszt lépnem.” Ford. Muraközy Gyula)

Idézett episztolája másik helyén Horatius¹⁰⁴ megkérdőjelezte a csövekben folyó víz kiválóságát a nyílt folyóvízzel szemben. Horatius itt – a természet-párti indoklás érdekében – leszólta a város-lakónak a vízvezetékrendszerbe vetett bizalmát, amely viszont a római technológia alapvető elemének számított a civilizáció létrehozásában. Vopiscus bővében volt a víznek saját birtokán, sőt egy tökéletes *villában* általában kellő vízbőségnek¹⁰⁵ kellett lennie. Vopiscus *villájában*¹⁰⁶ minden hálószobába bevezették a vizet és a partra kitelepedő lakomázók egyszerre gyönyörködhetnek a fürdőépületekben vagy az ingatlan területén egymást keresztező természetes (Anio) és mesterséges (Aqua Marcia) folyóvizekben, mely utóbbi vizet szállított csővezetékében Rómába. A természeti és építészeti szépségek tehát elválaszthatatlanul egybeforrak, amelyre már Propertius¹⁰⁷ is utalt korábban. Horatius fentebb idézett episztolájában a víz erőszakos megszűrése, hogy majd csövekből fakadjon elő, természetellenes beszabályozás volt. Vopiscus birtokán¹⁰⁸ viszont a víznek a csőben történő surranása békés cselekedetnek számított, így nem volt szüksége erőlködésre, hogy kitörjön kötelékeiből. A csőben folyó víz ezért inkább az anyagi előrehaladást reprezentálta semmint az erkölcsi züllést. Sőt, a vízvezeték megléte rámutatott az ingatlan önellátására, amely rendelkezett mindazon kellemességekkel, amik megtalálhatóak voltak a fővárosban. Statius tehát félretette a természetet kizsákmányoló technológia negatív képét, mivel újra bebizonyosodni látszott, hogy a természet „örült” a beavatkozásnak. Az Anio és mellékfolyóinak, a Tiburnusnak és az Albulának a megszemélyesített istenalakjai¹⁰⁹ is eljöttek éjszaka, hogy élvezzék a tiszta vizeket. A fürdőket, amelyek az Anio vizét használták, szintén a folyópartra építették. Ebben az esetben sem volt szó arról, hogy a folyót úgy kezelték volna, mint egy szolgát, ami ellenállt és erőszakosnak bizonyult a betörése miatt. Ellenkezőleg, az Anio a legnyájasabb vízfolyásnak számított, még akkor is, ha a fürdő jármába terelték. Végül Horatius¹¹⁰ a 10. episztolában

¹⁰⁴ Hor. Ep. 1.10.20–21. „*purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum, / quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum?*” („*Jobb-e a víz, mely az ólomcső vezetékéin átfolyt, / mint amelyik lejtős partok közt, játszva csilingel?*” Ford. Bede Anna)

¹⁰⁵ Vö. Cato Agr. 1.6.; Col. 1.5.1–2. és Var. r. r. 1.13.3.

¹⁰⁶ Stat. Silv. 1.3.37., 43–46., 64–69. „*...mírer, an emissas per cuncta cubilia nymphas?*” „*an quae graminea suscepta crepidine fumant / balnea et impositum ripis argentibus ignem, / quaque vaporiferis iunctus fornacibus annis / ridet anhelantes vicino flumine nymphas?*” „*quid referam alternas gemino super aggere mensas / albenesque lacus altosque in gurgite fontes? / teque, per obliquum penitus quae laberis annem, / Marcia, et audaci transcurris flumina plumbo? / an solum Ioniis sub fluctibus Elidis amnem / dulcis ad Aetnaeos deducat semita portus?*” („*... s azt, hogy a víz eljut valamennyi szobába?*” „*... vagy, hogy a fürdők mint gőzölnék gyeppelel övezve, / s hogy lángtól melegülnek a hús partok, s a folyónak / istene gőzt lehelő kályhákba befogva a szomszéd / vízárban lihegő nimfákat hogy kikacagja?*” „*Szóljak a két parton felváltva adott lakomákról, / víz mélyén fakadó forrásról, tiszta tavakról, / vagy rólad, ki a gyors Anión itt vágva keresztül / bátran, Marcia fent iramodsz ólomvezetékben? / Tán csak az elisi víz fog az Aetna alatti öbölbe / futni ion hab alatt, vegyületlen tartva meg árját?*” Ford. Muraközy Gyula)

¹⁰⁷ Prop. 3.22.23–24.

¹⁰⁸ Stat. Silv. 1.3.66–67.

¹⁰⁹ Stat. Silv. 1.3.70–75. „*illic ipse antris Anien et fonte relicto, / nocte sub arcana glaucos exutus amictus / huc illuc fragili prostermit pectora musco, / aut ingens in stagna cadit vitreasque natatu / plaudit aquas. illa recubat Tiburnus in umbra, / illic sulphureos cupit Albulam mergere crines; ...*” („*Forrását, üregét Anio odahagyva kibújik / zöld köpenyéből, hogyha leszáll a titokzatos éjjel, / s testét itt vagy amott elnyújtja szelíd mohaágyon; / majd belecsozban a vízbe hatalmasan, és ahogy úszik, / ver kristály habot. Itt pihen el Tiburnus az árnyban, / s Albulát itt vágyik lemeríteni kénzsinű fűrtjét.*” Ford. Muraközy Gyula)

¹¹⁰ Hor. Ep. 1.10.23. „*laudaturque domus, longos quae prospicit agros:*” („*áldva az ablakokat, miken át a mezőkre kiláttok?*” Ford. Bede Anna)

azt is kifogásolta, hogy a *villa* megkövetelte a körkilátást. A jó kilátás¹¹¹ fontos jellegzetessége volt ugyanis a római *villának*, s ezzel a kedvező tulajdonsággal Vopiscus *villája*¹¹² természetszerűleg rendelkezett. Ebben az esetben a látkép nem csupán a vizuális gyönyörrel volt összefüggésben, hanem a természet feletti ellenőrzéssel is. Ez egy olyan felügyelet volt, amelyet Horatius kigúnyolt mint az élvezet helytelen formáját. Egyéb irodalmi forrás¹¹³ viszont tanúsítja, hogy a birtok urának rálátása volt *villájából* a környező tájra. A látvány ellenőrzése ugyanakkor maga után vonta a hangok¹¹⁴ feletti uralmat is. A természet hangjait úgy nyomták el, hogy Vopiscus békésen álmodhatott, olyan emberként, aki mentes volt a mentális és erkölcsi nyugtalanságtól. A látvány és a hang ellenőrzése így metaforikus módon utalt a költő belső kontrolljára. Vopiscus a fentiek segítségével irányította tulajdonát és rendezte el saját tájképét egy kulturális motívumokkal telített és természetesnek ható művi közegben. Vopiscus tehát fényűző módon élt vidéken egy olyan *luxus-villában*, amelyet Horatius¹¹⁵ bizonyos szinten elutasított. Mindenesetre Statius versében az építészeti és erkölcsi morál szoros kapcsolatba került egymással. Vopiscus úgy tűnik, hogy két világ legjavát birtokolta, azaz rendelkezett a természet harmóniájával szemben Horatiusszal,¹¹⁶ aki ugyan szintén erre vágyott, de közben a városban is élvezte a városi kényelmet és komfortot.

Horatiusnál¹¹⁷ azonban rábukkanhatunk egy olyan episztolára is, amelyben a falu és a város ellentétét mintegy semmissé tette azzal, hogy a megelégedettséget nem egy bizonyos helyszíntől tette függővé. Ezzel a megjegyzésével pedig megelőlegezte Seneca¹¹⁸ megállapítását is.

Borzák¹¹⁹ szerint Horatius sabinumi birtoka a természetességet, függetlenséget és a királyi életérzést szimbolizálta. A versben a falusi élet a helyes és természetes életforma megjelenítője, amellyel szemben a város csupán utánzat. Ha pedig a házat élő növényekkel, mint például ültetett fákkal díszítették fel, akkor éppenséggel a vidék elsőbbségét hirdették a várossal szemben.

¹¹¹ Plin. *Ep.* 2.17.5–6.; 5.6.27.

¹¹² Stat. *Silv.* 1.3.39–42. „... te, quae vada fluminis infra/cernis, an ad silvas quae respicis, aula, tacentis,/qua tibi tota quies offensaque turbine nullo/nox silet et nigros imitantia murmura somnos?” („... Vagy a termeket: azt, mely a vízen/túlra tekint, vagy mely szemléli a hallgatag erdőt,/hol nem moccan a csend, s orkánt sose látva nyugodtan/hallgat az éj, hol a fák feketén szunnyadva pihennek;” Ford. Muraközy Gyula)

¹¹³ Seneca felidézte, hogy tekintélyes római politikusok és hadvezérek, mint például Marius, Pompeius vagy Caesar *villáikat* a hegytetőre építették. Erdődökhöz (*castra*) való hasonlításuk megengedi azt a következtetést, hogy ezek az ingatlanok képesek voltak kifejezni tulajdonosaik tekintélyét, éppen ezért jól kiépített, a tájat uraló létesítmények lehettek lásd Sen. *Ep.* 51.11.

¹¹⁴ Iffabb Plinius megemlítette, hogy laurentumi *villája* hálósobájában az építészeti kialakításnak köszönhetően tökéletes csend uralkodott, ugyanis e helyiség és a kert fala között folyosó húzódott, amely elnyelte a hangokat lásd Plin. *Ep.* 2.17.22.

¹¹⁵ Hor *Od.* 2.18. Horatius kijelentette, hogy az ő ingatlanát nem ékesítették drága burkolóanyagok. Ezt azzal indokolta, hogy a bölcs nem harácsol hiába, hanem megelégszik a szerényebbel. Feltehető, hogy Horatius saját *villáját* is költői képként írta le lásd NEWLANDS 2002. 130–131.

¹¹⁶ Hor. *Ep.* 1.8.12.; 1.14.6–8. A vidéket oly nagyra becsülő Horatius is alkalomadtán szívesebben tartózkodott a városban, ha például egy hölgyet kellett vizsgálnia bánatában. Saját bevallása szerint időnként Tiburban is Rómába vágyott. Amennyiben pedig a költő intézőjéhez íródott episztoła valójában saját magának szól, akkor szemléletes szöveghelyre utalnak a következő sorok lásd Hor. *Ep.* 1.14.14–15.

¹¹⁷ Hor. *Ep.* 1.14.

¹¹⁸ Sen. *Ep.* 55.1–8. Seneca szerint a vidéki tartózkodással az ember nem maradhatott távol a világ zajától. A lakóhely ugyanis nem garantálta a nyugalmat, hisz az egyedül a lélektől függött. A bölcs embernek a szabadidejét hasznos tanulmányokkal és helyes életvitellel kellett kitöltenie, nem pedig tunya kényelemmel.

¹¹⁹ BORZÁK 1969. 78–81.

Newlands¹²⁰ alapján azonban Statius felfogásában egy olyan stratégiát vélhetünk felfedezni, amely szerint a kényelem minél nagyobb teret kellett, hogy nyerjen a természetben, azaz a vidéki környezetben. Statius e felfogásával pedig a természet urbanizációját igazolta versében, továbbá összekapcsolta a jól kialakított tájképet a tulajdonos, Vopiscus társadalmi és erkölcsi értékével.

Statius¹²¹ provokatív és összegző megállapításával – Newlands¹²² alapján – a jólét újfajta értéke mellett érvelt, amely közelebb vitt magához az erényhez. Amikor Statius¹²³ áldást kért Vopiscus „boldog szellemére”, olyan metaforát használt, amely kihangsúlyozta a kapcsolatot az anyagi és erkölcsi jólét között. A költő kölcsönösen megerősítette az erőteljes fikciókat a természetről, amelyek együttműködésben álltak a stabil és virágzó birodalom esztétikai és erkölcsi rendjével. Statius azonban továbbra is kihívta maga ellen Horatiust azzal, hogy erőteljes kapcsolatot teremtett a luxus és a mondén értelemben vett epikureus életstílus között, utóbbit ugyanis beolvasztotta a kiváltságos és jóléti életvitelbe. Statius¹²⁴ Venus és Gyönyör (*Voluptas*) alakjainak a szerepeltetésével pedig kifejezésre juttatta Vopiscus villájának városi kifinomultságát. Venus és Gyönyör alakjai azonban e szöveg kontextusában filozófiai jelentéssel is rendelkeztek. Venus és Gyönyör ugyanis fontos szimbólumai lettek a helyesen értelmezett élvezetnek, amely egyben mérsékletet és szabadságot is magában foglalt a túlzó vágyakkal szemben. Vopiscus emiatt nem állt annyira távol az epikureus eszménytől. Statius felfogásában ugyanis Vopiscus villája és környezetének kialakítása annak gazdag, pazar és fényűző mivolta ellenére is lelki kiegyensúlyozottságot, békét, kellemességet sugallt. Vopiscus villája, illetve tája a természet és a technika összekapcsolódása révén mentes volt a romboló emberi vágyaktól, sőt: a józan nyugalomnak¹²⁵ adott helyet.

Griffin¹²⁶ vizsgálata azonban arra enged következtetni, hogy Horatius nem olyan egyoldalúan értelmezte a szerénység és jólét kapcsolatát, mint ahogy az Newlands¹²⁷ elemzésében elsőre tűnik. Horatius¹²⁸ az egyik szatírájában egy erősen moralizáló diskurzust hozott létre, miközben egy másik szereplőnek adta át a helyét. Ahelyett, hogy maga demonstrálta volna az egyszerű élet erényeit, Horatius mindezt Ofellus filozófus képzelt alakjának engedte át. Horatius már a szatíra kezdetén

¹²⁰ NEWLANDS 2002. 133–136.

¹²¹ Stat. *Silv.* 1.3.92–93. „... fronte gravis sanusque nitore luxuque carentes deliciae, ...” („itt az öröm józan, s fényűzés nélküli jólét/csillog. ...” Ford. Muraközy Gyula)

¹²² NEWLANDS 2002. 137.

¹²³ Stat. *Silv.* 1.3.105–110. „Digne Midae Croesique bonis et Perside gaza, macte bonis animi, cuius stagnantia rurali debuit et flavis Hermus transcurrere ripis/et limo splendente Tagus. sic docta frequentes/otia, sic omni detectus pectora nube/finem Nestoreae precor egrediare senectae.” („Mélto vagy te Midas, Croesus, perzsák vagyónára –/s boldog a szellemedével! A Hermus kellene fusson/ázó réteden át az aranyszínű folyományban,/és ragyogó fővenyű Tagus. Éljen e tudós nyugalomban/hosszan, fellegeit lelkedre a gond ne bocsássa,/s múld felül – óhajom ez – majd jóval a nestori vénkort!” Ford. Muraközy Gyula)

¹²⁴ Stat. *Silv.* 1.3.9–10.

¹²⁵ Statius Vopiscus ingatlanát elszigetelt, biztonságos világréteg alkotta meg, amely távol esett a közélet zűrzavarától. Az ingatlan csendjét nem zavarhatta meg semmilyen nyugtalanság vagy egyéb felkavaró dolog. Mindez szintén utalt Vopiscusnak a filozófiai értelemben vett békéjére és a szenvedélyektől való függetlenségére. Utóbbi bizonyításához pedig Statius számos elemet felhasznált. Például a ház magasztalt hűvössége – amelyet nem bágyasztott el a hőség – metaforikus módon fejezte ki a ház és tulajdonosának belső nyugalomát lásd NEWLANDS 2002. 137–138.

¹²⁶ GRIFFIN 1995. 43.

¹²⁷ NEWLANDS 2002. 130–136.

¹²⁸ Hor. *Sat.* 2.2.

megállapította a távolságot közte és az egyszerű filozófus között, akinek „*bölcsessége*” csupa morális közhelyből állt. Ez a fajta távolságtartás pedig arra sarkallhatja az olvasókat, hogy merüljön fel bennük némi kétely Ofellus szavainak igazságtartalmát illetőleg. Mindazonáltal vegyék figyelembe őket egy nagyobb és összetettebb erkölcsi és politikai világ kontextusában, amelyben Horatius maga is élt. A vers tulajdonképpen arra tanított, hogy mindkét szélsőséget: a fényűzést és a nyomort egyaránt kerülni kellett, amennyiben az olvasók (akárcsak Horatius) elég szerencsések voltak, hogy rendelkeztek egy kis ingatlannal (pl. Horatius Sabinumban, kb. 40–45 km-re Rómától), ahol az olvasók (ha úgy döntöttek) gyakorolták Ofellus elveit megfelelő korlátok (vagy inkább kompromisszumok) közé helyezett formában. Így értelmezve, Horatius Ofellus alakját nemcsak az erkölcs szemléltetésére használta, hanem egy erkölcsi probléma megállapítására, amelyet nem sikerült megnyugtatóan lezárni.

6. ÖSSZEZÉS

Thibodeau¹²⁹ megállapította, hogy a rómaiak felfogásukban két alapkategóriába sorolták a tulajdonos birtokából származó javakat. Ezek szerint létezett a terméshozam (*fructus*), azaz anyagi többlet, amelyet a gazda a birtok növény- és állatvilágából nyerhetett. Továbbá az esztétikai élvezet (*delectatio*). Ideális esetben a két alapelv kiegészítette egymást, így az ingatlanon végzett bármilyen változtatás a terméshozam növelése érdekében még vonzóbbá tehetette azt. És fordítva: az esztétikai alapokon álló bármely tökéletesítés megemelhette a hasznot anyagi és intellektuális szinten is. Vopiscus *villája* és a hozzá tartozó tájban fellelhető mesterséges vagy természetesnek ható látványosságok pedig mind ezt szolgálták.

Spencer¹³⁰ gondolatait áttekintve, Statius a római identitás kulcselemét másította meg költészetében. Ez a kulcselem pedig az volt, hogy a római polgár elvárt szerepkörének egy része megegyezett a gazdálkodóéval. Ezt a hagyományt pedig egészen Romulus alakjáig¹³¹ vissza lehetett vezetni. A természet mesterséges és nem mezőgazdasági jellegű értékei úgy tűnik, Statiusnál leváltak az önellátás, termékenység és a jó kormányzás már ismert háttéréről. A szemlélődő olvasó bárhova is tekintett Statius¹³² vidéki tájképében az élvezet, illetve a vágy az esztétikai látványra és az intellektuális termelésre fókuszálódtak. Domitianusnak a művészet, irodalom, továbbá a vallás iránti, részben hivatalból¹³³ történő érdeklődése pedig lehetőséget adott ezekhez a filozófiailag megalapozott és esztétikai értelemben komplex tájképekbe történő „*kiruccanásokhoz*”.

¹²⁹ THIBODEAU 2011. 61–64. A szerző megállapításai Var. r. r. 1.4.1–2. szöveghelyeire utalnak.

¹³⁰ SPENCER 2010. 111–112.

¹³¹ Vö. Col. *praef.* 17. és Plin. *Nat.* 18.5–6.

¹³² Stat. *Silv.* 1.3.81–90.

¹³³ Suet. *Dom.* 4.; 20. Suetonius szerint Domitianus olyan versenyt hozott létre, amelyen egyszerre képviseltette magát a vallás és az irodalom. Suetonius azonban azt is megjegyezte, hogy a történelmi és költői művekben mégsem mélyedt el igazán. Tacitus pedig azt állította, hogy Domitianus időnként csak színlelt érdeklődést mutatott a tudományok és a költészet iránt lásd Tac. *Hist.* 86. Martialis és Statius viszont pozitív hangvételű sorokban emlékeztek meg a császár jámborságáról, költői versenyeiről és Róma újjáépítéséről lásd Mart. 4.1.5.; 5.7.1–4.; 5.19.4. és Stat. *Silv.* 3.5.28–31. Az előbb idézett négy szerző soraiban egyaránt felbukkan a bírálat és a hízélgés. Tény azonban, hogy Domitianus elődeihez hasonlóan egyrészt kötelességből és politikai tőkéje gyarapítása végett, másrészt saját műveltsége okán fordult a hagyományos római valláshoz és az emelkedett kultúrához lásd ADAMIK 2009. 410–411.

Spencer¹³⁴ szerint Statius olvasója megtapasztalhatta a gyönyörködtetés összetett rendszerét. Sejthető, hogy a nagyszerű jólét, amely a versben nem kapcsolódott a *villa* ingatlanpiaci vagy gazdasági háttéréhez, ennek ellenére létrejött és még meg is szilárdult, ahogy a hozzá tartozó erkölcsök (*mores*) is. A vers végkicsengése tehát mégsem az, hogy az olvasó egy olyanfajta luxus-hoz jutott el, amely a fényűzésen kívül mindent feladott, s ami a teljes társadalmat megrontotta. Ez a típusú *villa-tájkép* azonban nem rendelkezett semmiféle polgári kötelezettséggel sem, amelyet Cicero¹³⁵ vagy Ifjabb Plinius¹³⁶ hangoztattak. De még azokkal az extravagáns és egyben elretentő allűrökkel sem, amelyekkel a lucullusi birtokokról¹³⁷ vagy a nerói *Domus Aureáról*¹³⁸ szóló leírásokat ellátták. Mindenesetre Statius verse ezt a *villát* még Rómában is láthatóvá tette, ezzel pedig hirdette a filozófiai tőke láthatatlan javát mint kulturális és társadalmi érték. A domitianusi korszellem támogatta a vallásos jámborságot és a kulturális produktivitást. Statius *villa-verse* pedig megmutatta, hogy a táj hogyan gyűjthette magába az egyén kiválóságait, vallási képzetait, érdeklődését, jó ízlését, biztosítva ezeket, hogy a hencegés távol maradjon tőlük.

Statius a költői leleménynek köszönhetően létrehozott a szövegben megjelenő képi reprezentációt: egy irodalmi tájképet. S e textuális tájképben Vopiscus a Gyönyörrel (*Voluptas*) karöltve kialakított egy lenyűgöző *villát*. A verssorokban leírt tájkép egy olyan átértelmezett környezetet reprezentál, amelynek az alapelemei fellelhetőek voltak a valóságban, sőt még a társadalmi felfogásban bekövetkező változásokra is utaltak. Ami viszont elválasztja ezt az ábrázolásmódot a „*vegytisztá*” valóságtól az a sorok mellől előbújó eszmei vetület, prekonceptió, intertextualitás, amelyek több értelmezési lehetőséget is felkínálnak az olvasóknak.

Marzano¹³⁹ alapján egy ilyen irodalmi koncepcióként értékelendő, hogy a köztárság végén élő Varro¹⁴⁰ számára a *villában* esztétikusabb látványnak számítottak az igényesen kialakított gyümölcs-tárolók (*apotheca*), semmint a királyi palotákat utánzó udvarházak, amelyek műgyűjteményekkel voltak felékítve. A Kr. u. 1–2. század fordulóján azonban annak ellenére, hogy Statius¹⁴¹ Alkinoos ligetéhez hasonlította Vopiscus *villájának* gyümölcsösét, vagy Ifjabb Plinius¹⁴² említett tett a haszonnövényekről *villájában* és a környező területeken, utóbbiak csupán a „*falusi díszlet*” szerepét töltötték be. Statius *villa-verse* pedig a fentebb említett változás erkölcsi legitimálását vitte véghez, amellyel Ifjabb Plinius mellett lírai eszközökkel hozta létre az *otium-villának* a valósághoz szerves módon kapcsolódó, mégis eszmei mondanivalókkal telített irodalmi konstrukcióját.

¹³⁴ SPENCER 2010. 112–113.

¹³⁵ Cic. *Sen.* 15–18. Cicero egyrészt Idősebb Catót tette meg dialógusa főszereplőjévé, akin keresztül további tekintélyeket idézett meg a római múltból. Hangsúlyozta, hogy ezek a személyek a politikai és katonai pályafutásuk mellett is egyszerűségben, a földművelésnek éltek. Mindezt filozófiailag is megalapozta, amikor egymás mellé állította a bölcsességet a mezőgazdasággal.

¹³⁶ Plin. *Ep.* 4.23.3. Ifjabb Plinius úgy vélekedett, hogy a római polgárnak élete első kétharmadát a politikai, hivatali vagy katonai közügyeknek kellett, hogy szentelje, amely tevékenységek a városhoz kötődtek. A fennmaradó egyharmad részt pedig a tisztességes, nyugalmas öregkor töltötte ki, amelynek ideális terepe lehetett a vidéki *villa*.

¹³⁷ Plut. *Luc.* 39.

¹³⁸ Tac. *Ann.* 15.42.

¹³⁹ MARZANO 2007. 87.

¹⁴⁰ Var. *r. r.* 1.59.2.

¹⁴¹ Stat. *Silv.* 1.3.81–82.

¹⁴² Plin. *Ep.* 5.6.35.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

Arist. *Poet.* = Arisztotelész: *Poétika*. Ford., jegyz. Sarkady János. Budapest, 1974, Magyar Helikon.

Cato *Agr.* = Cato, Marcus: *A földművelésről. Latinul és magyarul*. Ford., jegyz. Kun József. Bev. Maróti Egon. Budapest, 1966, Akadémiai Kiadó.

Calp. *Ecl.* = Calpurnius, Titus: *Eclogae*. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Calpurnius_Siculus/home.html Hozzáférés: 2017. 09. 13. 23:09

Catul. = Catullus, Caius: *Catullus versei. Catulli Veronensis Liber*. Szöveget gond., bev., jegyz. Adamik Tamás. Budapest, 1998, Tankönyvkiadó.

Cic. *De or.* = Cicero, Marcus: *De Oratore*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0120>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:10

Cic. *De rep.* = Cicero, Marcus: *De Republica*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2007.01.0031>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:54

Cic. *Fam.* = *Cicero in Twenty-Eight Volumes. XXV. The Letters to his Friends*. I. With an English Translation by W. Glynn Williams. Cambridge (Massachusetts) – London, 1979, Harvard University Press – William Heinemann Ltd.

Cic. *Leg.* = Cicero, Marcus: *De Legibus*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Cic.%20Leg>. Hozzáférés: 2018. 02. 21. 14:11

Cic. *Rosc. Am.* = Cicero, Marcus: *Pro Sextius Roscius*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0010>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:12

Cic. *Sen.* = *Cicero in Twenty-Eight Volumes. XX. De Senectute. De Amicitia. De Divinatione*. Translation by William Armistead Falconer. Cambridge (Massachusetts) – London, 1979, Harvard University Press – William Heinemann Ltd.

Col. = *L. Iuni Moderati Columellae Res Rustica. Incerti auctoris Liber de arboribus*. Szerk. R. H. Rodgers. Oxford, 2010, Oxford University Press.

Gel. = Gellius, Aulus: *Noctes Atticae*. <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Gellius/home.html>. Hozzáférés: 2018. 02. 19. 23:55

Hor. *Ep., Od., Sat.* = Horatius, Quintus: *Epistulae, Odes, Saturae*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/Horatius/hor_intr.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:01

Horatius összes művei Bede Anna fordításában. Budapest, 1989, Európa Könyvkiadó.

Juv. = Juvenalis, Julius: *Saturae*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost02/Iuvenalis/iuv_sa00.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:41

Liv. = Livius, Titus: *Ab Urbe Condita Libri 35–38*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0178>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:44

Mart. = Martialis, Marcus: *Epigrammaton Libri*. <https://archive.org/details/mvaleriimartial01friegoog>. Hozzáférés: 2018. 04. 09. 18:21

Pers. = Persius, Aulus: *Saturae*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0497>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:19

Petr. *Sat.* = Petronius, Arbiter: *Satyricon*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2007.01.0001>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:15

Plin. *Ep.* = Plinius, Caius: *Epistulae*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost02/PliniusMinor/pli_ep00.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:05

Plin. *Nat.* = Plinius Maior: *Naturalis Historia*. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/pliny_the_elder/home.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:06

Plut. *Luc.* = Plutarkhosz: *Lucullus*. In *Párhuzamos életrajzok*. I. Ford. Máthé Elek. Budapest, 2005, Osiris Kiadó.

Prop. = Propertius, Sextus: *Elegiae*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0494>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:07

Quint. *Inst.* = Quintilianus, Marcus: *Institutionis Oratoriae Libri Duodecim*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost01/Quintilianus/qui_in00.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:24

Rhet. Her. = Cornificius: *De Ratione Dicendi ad C. Herennium libri IV*. https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsante01/AdHerennium/rhe_h000.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 12:33

Sen. *Ep.* = Seneca, Lucius: *Ad Lucilium Epistulae Morales*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2007.01.0080>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:09

Suet. *Aug., Dom., Vesp.* = Suetonius, Caius: *Divus Augustus. Domitianus. Divus Vespasianus*. http://penelope.uchicago.edu/Thayer/l/roman/texts/suetonius/12Caesars/Augustus*.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:15

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Domitian*.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:56

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Vespasian*.html. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:57

Stat. *Achill.* = Statius, Publius: *Achilleis*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0500>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:59

Stat. *Silv.* = Statius, Publius: *Erdők. Latinul és magyarul*. Ford., jegyz. Muraközy Gyula. Budapest, 1979, Akadémiai Kiadó.

Tac. *Ann.* = Tacitus, Publius: *Annales*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0077>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:22

Tac. *Hist.* = Tacitus, Publius: *Historiae*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0079>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:28

Tib. = Tibullus, Albius: *Elegiae*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:2008.01.0507>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:17

Var. *r. r.* = Varro, Marcus: *A mezőgazdaságról. Latinul és magyarul*. Ford., jegyz. Kun József. Bev. Maróti Egon. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó.

Verg. *G.* = Vergilius, Publius: *Georgicon*. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0059>. Hozzáférés: 2018. 01. 20. 11:18

Szakirodalom

ACÉL ZSOLT (2012): Contextus és corpus. A korpusz-metaphora kialakulása és Cicero könyvgyűjteményei. *Ókor* 11. évf. 4. sz. 43–50.

ADAMIK TAMÁS (2009): *Római irodalom. A kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig*. Pozsony, Kalligram Kiadó.

ALBRECHT, MICHAEL VON (2004): *A római irodalom története*. II. Ford. Tar Ibolya. Budapest, Balassi Kiadó.

ALFÖLDY GÉZA (2002): *Római társadalomtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó.

BENCZE ILONA (2017): Egy hullámzó világ képei. Reális, irreális, szürreális tájkép a korai római császárkorban. *Ókor* 16. évf. 1. sz. 65–75.

BORZSÁK ISTVÁN (1969): Horatius: *Epistulae*. Szöveg gond., bev., jegyz.. Borzsák István. Budapest, Tankönyvkiadó.

CARO, STEFANO DE (2005): Oplontis. In Marisa Ranieri Panetta (szerk.): *Pompeji: Az eltemetett város történelme, mindennapi élete és művészete*. Pécs, Alexandra Kiadó. 373–400.

DROUGOU, STELLA (2001): s.v. Polybios. In *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum. Band 10. Pol-Sal*. Herausgegeben von Hubert Cancik und Helmuth Schneider. Stuttgart – Weimar, Verlag J. B. Metzler. 41–42.

GRIFFIN, DUSTIN (1995): *Satire. A Critical Reintroduction*. Lexington, The University Press of Kentucky.

HEGYI GYÖRGY (1979): Statius, a költő, akit Apollo és Domitianus ihletett. In Publius Papinius Statius: *Erdők. Latinul és magyarul*. Ford., jegyz. Muraközy Gyula. Bev. Hegyi György. Budapest, Akadémiai Kiadó. 5–57.

HÖCKER, CRISTOPH (2002): s.v. Villa. In *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum. Band 12/2*. Herausgegeben von Hubert Cancik und Helmuth Schneider. Stuttgart, J. B. Metzler Verlag. 210–221.

HUMPHREY, JOHN H. (1986): *Roman Circuses. Arenas for Chariot Racing*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.

INWOOD, BRAD (2000): s.v. Panaitios. In: *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum. Band 9. Or-Poi*. Herausgegeben von Hubert Cancik und Helmuth Schneider. Stuttgart – Weimar, Verlag J. B. Metzler. 226–228.

LOTMAN, JURIJ (2001): *Kultúra és robbanás*. Ford. Szűcs Teri. Pannonica Kiadó.

MARZANO, ANNALISA (2007): *Roman Villas in Central Italy. A Social and Economic History*. Leiden, Brill.

MIELSCH, HARALD (1987): *Die römische Villa. Architektur und Lebensform*. München, Verlag C. H. Beck.

MITCHELL, THOMAS WILLIAM JOHN (2005): Mi a kép? Ford. Szécsényi Endre. In Kárpáti Eszter (szerk.): *Szöveggyűjtemény a szemiotika tanulmányozásához*. Budapest, Aula Kiadó. 117–155.

- MNL (1977): s.v. átadás, átvétel. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. I. Budapest, Akadémiai Kiadó. 162–163., 170–171.
- MYERS, SARA KAREN (2015): Statius on Invocation and Inspiration. In Newlands, Carol Elizabeth – Gervais, Kyle – Dominik, William John (szerk.): *Brill's Companion to Statius*. Leiden, Brill. 31–54.
- NAGYILLÉS JÁNOS (2012): Képzőművészet és epikus költészet: a mimésis mimésise? In Gesztelyi Tamás (szerk.): *Irodalom és képzőművészet a korai császárkorban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 37–63.
- NAUTA, RUURD ROBIJN (2002): *Poetry for Patrons. Literary Communication in the Age of Domitian*. Boston – Leiden – Köln, Brill.
- NEWLANDS, CAROLE ELIZABETH (2002): *Statius's Silvae and the Poetics of Empire*. Cambridge, Cambridge University Press.
- NEWLANDS, CAROLE ELIZABETH – GERVAIS, KYLE – DOMINIK, WILLIAM JOHN (2015): Reading Statius. In Newlands, Carol Elizabeth – Gervais, Kyle – Dominik, William John (eds.): *Brill's Companion to Statius*. Leiden, Brill. 3–31.
- RIPOLL, FRANÇOIS (2015): Statius and Silius Italicus. In Newlands, Carol Elizabeth – Gervais, Kyle – Dominik, William John (eds.): *Brill's Companion to Statius*. Leiden, Brill. 425–444.
- ROMAN, LUKE (2014): *Poetic Autonomy in Ancient Rome*. Oxford, Oxford University Press.
- ROMAN, LUKE (2015): Statius and Martial: Post-vatic Self-fashioning in Flavian Rome. In Newlands, Carol Elizabeth – Gervais, Kyle – Dominik, William John (eds.): *Brill's Companion to Statius*. Leiden, Brill. 444–465.
- RÜHL, MEIKE (2015): Creating the Distinguished Addressee: Literary Patronage in the Works of Statius. In Newlands, Carol Elizabeth – Gervais, Kyle – Dominik, William John (eds.): *Brill's Companion to Statius*. Leiden, Brill. 91–106.
- SPENCER, DIANA (2010): *Roman Landscape: Culture and Identity*. New York, Cambridge University Press.
- SZEKERES CSILLA (2012): Valóság és illúzió. In Gesztelyi Tamás (szerk.): *Irodalom és képzőművészet a korai császárkorban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 9–21.
- TÁNCZOS VILMOS (2011): *A népi kultúra általános jellemzői*. <https://tanczosvilmos.files.wordpress.com/2011/09/01-alapfogalmak1.pdf>. Hozzáférés: 2017. 10. 17. 17:44
- THIBODEAU, PHILIP (2011): *Playing the Farmer. Representations of Rural Life in Vergil's Georgics*. Berkeley – Los Angeles, University of California Press.
- VESSEY, DAVID T. (2001): s.v. P. Papinius S. In *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Altertum. Band 11. Sam-Tal*. Herausgegeben von Hubert Cancik und Helmuth Schneider. Stuttgart – Weimar, J. B. Metzler Verlag. 925–928.